

Razvoj književnog turizma u gradu Šibeniku

Grubišić, Danijela

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:207985>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

DANIJELA GRUBIŠIĆ

Razvoj književnog turizma u gradu Šibeniku

Diplomski rad

Pula, 2021

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

DANIJELA GRUBIŠIĆ

Razvoj književnog turizma u gradu Šibeniku

Diplomski rad

JMBAG: 0234050610 (18-D-ITK)

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Upravljanje kulturnom baštinom

Mentorica: doc. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za magistra _____ ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom _____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

+

POSVETA I ZAHVALA

Ovu stranicu pišem zadnju, a mislila sam da ću je prvu. Na kraju je ono što se čini najlakše u biti i najteže za napraviti, kao i pisanje ovog diplomskog rada nakon tri lijepe godine studiranja na Fakultetu za interdisciplinarnu, talijansku i kulturološku studiju u Puli.

Zato ovaj rad posvećujem svima onima koji su me ohrabрили da napokon stavim točku na ovo životno poglavlje i krenem pisati nove stranice svoga života. U prvome redu to je moja mentorica dr. sc. Nataša Urošević koja uvijek nesebično dijeli svoje znanje i ljubav prema kulturi i turizmu, a svojim akademskim radom i poslovnim zalaganjem nadahnjuje da i mi studenti budemo jednako uspješni kao i ona. Nadalje, to je moja obitelj predvođena majkom Anitom i sestrom Frankom koje su pune razumijevanja i podrške pristupile ovom nimalo jednostavnom zadatku. Njima se pridružuje i Krešo kao čvrsta ruka koja ne dopušta izlike nego zahtijeva načine; koji me je, i u doslovnom i u prenesenom značenju, držao za ruku za vrijeme pisanja i promišljanja ovog diplomskog rada. Tu su Astrid i Rudi koji su me kontinuirano podsjećali na vlastite vrijednosti onda kada ih ja nisam bila svjesna i motivirali da budem najbolja verzija sebe.

I na tome vam svima hvala.

DEDICATION AND THANKS

I am writing this page the last, and I thought it would be the first. In the end, what seems to be the easiest is hardest to do, just like writing this thesis after three beautiful years at the Faculty of Interdisciplinary, Italian and Cultural Studies in Pula.

That is why I dedicate this work to all those who have encouraged me to finally put an end to this chapter of my life and start writing new ones. In the first place it is my mentor Nataša Urošević PhD, who has always selflessly shared her knowledge and love for culture and tourism, who inspires us to be just as successful as she is with her academic work and business commitment. Furthermore, it is my family led by my mother Anita and sister Franka who understood and supported the approaches to this not at all simple task. They are joined by Krešo as a firm hand that does not allow excuses but demands ways; who, both literally and figuratively, held my hand while writing and reflecting on this thesis. There are Astrid and Rudi who continually reminded me of my own values when I was unaware of them and motivated me to be the best version of myself.

And thank you all for that.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. Književna baština kao pokretač turističkih kretanja	3
1.1. Definicija, opseg i važnost književne baštine	4
1.2. Odnos književne baštine i turizma	5
1.3. Paradigma razvoja književnog turizma.....	9
2. Valorizacija književne baštine	13
2.1. O kulturnoj održivosti i održivosti kulture u turizmu	13
2.2. UNESCO mreža kreativnih gradova - gradovi književnosti.....	19
2.3. Književne rute i muzeji - primjeri iz zemlje i svijeta.....	21
3. Književni turizam u gradu Šibeniku	34
3.1. Književna baština Šibenika i mogućnosti valorizacije	37
3.2. Pregled dosadašnjih ostvarenja u razvoju književnog turizma	44
4. Prijedlog kulturno-turističkih proizvoda za razvoj književnog turizma u Šibeniku	51
ZAKLJUČAK	57
POPIS LITERATURE	58
POPIS SLIKA I TABLICA	62
SAŽETAK.....	63

UVOD

Odakle krenuti? Od početka. Ideja za osmišljavanjem Šibenika kao grada književnosti došla je puno prije razdoblja pisanja ovog diplomskog rada, a potiče paralelno sa slušanjem kolegija Upravljanje kulturnom baštinom, Putopisna književnost i odlascima u inozemstvo; prvenstveno Edinburgh - prvi proglašeni grad književnosti.

Gledanje svijeta oko sebe očima struke nije došlo preko noći niti čitanjem odabrane literature (premda pomaže). Najveću ulogu u procesu stručnog sazrijevanja imali su profesori koji žive svoj poziv i uspješno dijele svoju ljubav i znanje. Najbolje su lekcije upravo one koje se nauče usmenim putem; kada se doživljaj može prenijeti i kroz interakciju povezati s ostalim relevantnim sadržajima.

Kao produkt takvih procesa nastao je i projekt „Šibenik, grad književnosti“ (1. 8. 2020. – 31. 1. 2021.) koji je sufinanciran sredstvima Europskih snaga solidarnost Europske unije, a koji je za cilj imao predstavljanje lokalne književne baštine prvenstveno djeci i mladima. Partneri projekta bili su Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik i Kulturna udruga „Fotopoetika“ koji već dugi niz godina djeluju na kulturnoj sceni grada Šibenika te svojim radom aktivno doprinose promicanju i poticanju književnosti. Projekt je iznesen kao neformalna skupina mladih od pet Šibenčana od kojih koji dijele ljubav prema knjizi. „Šibenik, grad književnosti“ projekt je male skale, ali pridonosi razvoju svijesti kod lokalne zajednice o važnosti književne baštine i podiže prepoznatljivost i čitanost lokalnih autora. O svemu tome bit će riječi na kraju rada, ali krenuti ćemo od početka.

Na samom početku, u prvom poglavlju, definirat će se opseg i važnost književne baštine i pozicionirati u odnosu na turistička kretanja i općenito upravljanje u turizmu. Drugo poglavlje, koje tematizira valorizaciju književne baštine, započinje potpoglavljem o održivosti i načinima na koje književni turizam odgovara izazovima današnjice. Također, u drugom se poglavlju iznose i primjeri valorizacije kroz UNESCO-ve gradove književnosti te primjere književnih ruta i muzeja iz zemlje i svijeta. Treće poglavlje je svojevrsni *case study* o razvoju književnog turizma na području grada Šibenika s pregledom književne baštine i dosadašnjim ostvarenjima u

razvoju književnog turizma. Za kraj, iznesen je prijedlog kulturno-turističkog proizvoda koji bi doprinio razvoju književnog turizma u Šibeniku.

Rad je napisan korištenjem domaće i inozemne literature, posebice iz domene kulturnog turizma, književnog turizma, menadžmenta destinacije od kojih se izdvajaju: Hendrix sa svojim radom iz 2009. o razvoju književnog turizma kroz rano moderno i romantičarsko razdoblje; Lisac sa sveobuhvatnom studijom šibenske jezične i književne baštine koja je na kraju i ukoričena u jedinstvenu publikaciju Šibenske i druge kroatističke teme. Nadalje, tu je i Snježana Radovanlija Mileusnić iz Muzejskog dokumentacijskog centra koja se aktivno bavi proučavanjem, sistematiziranjem i digitaliziranjem književne građe u Hrvatskoj te je na taj način čini dostupnijom i vidljivijom široj društvenoj zajednici.

1. Književna baština kao pokretač turističkih kretanja

Književna baština sastavni je dio kulturne baštine te se njena održiva valorizacija svrstava pod posebne oblike turizma ili kako ih se još naziva, selektivne ili alternativne u domeni kulturnog ili baštinskog turizma.

Selektivni turizam pojavljuje se kao pojam u drugoj polovici 20. stoljeća, a označava svojevrsnu protutežu masovnom turizmu čiji su se kontraefekti već duboko osjetili u društvu i okolišu. Misao koja se iza njega krije jest stvaranje kulturno-turističkih proizvoda koji će zadovoljiti posebne potrebe turista, a koje su proizašle iz njihovih motiva koji iz dana u dan sve više rastu i mijenjaju se. Istraživači se danas slažu da su glavni motivi turističkih kretanja bijeg od svakodnevice te želja za novim doživljajima, koje upravo nudi holistički pristup interpretacije kulturne baštine.

Drugim riječima, turisti više ne traže unificirane proizvode koji se plasiraju čitavom turističkom tržištu potražnje, već zahtijevaju jedinstvene doživljaje koji odgovaraju na njihove specifične potrebe. Zbog toga je specifične oblike turizma moguće definirati kao „posebnu skupinu turističkih kretanja koja su uvjetovana određenim, dominantnim turističkim motivom koji turističkog potrošača pokreće na putovanje u destinaciju čija je turistička ponuda sadržajima prilagođena ostvarenju doživljaja vezanih uz dominantan interes tog potrošača.”¹

U tome smislu, kulturni turizam uključuje raznovrsne sadržaje. Primjerice, posjet kulturno-povijesnim spomenicima, muzejima, galerijama te upoznavanje lokalne kulturne i običaja kroz demonstraciju ili učenje činjenjem (engl. *learning by doing*). Svjetska turistička organizacija Ujedinjenih naroda (UNWTO) 1985. definirala je kulturni turizam kao: „putovanja motivirana kulturom, poput studijskih, kazališnih i kulturnih tura, putovanja na festivale, posjete povijesnim lokalitetima i spomenicima, proučavanje prirode, folkloru ili umjetnosti te hodočašća.”²

Kulturna, odnosno književna, baština predstavlja važno sredstvo društvenog i ekonomskog razvoja te ključan segment turističke motivacije. Ona ne predstavlja

¹ Čavlek, N. et al. Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, 2011, str. 35

² Ivanovic M., Cultural tourism, Juta academic publishing, Cape Town, South Africa, 2008. str 76

samo velik udio u nacionalnom BDP-u, već i potporu nacionalnom identitetu i načinu za očuvanje vlastite kulture. Ovakvi mehanizmi posebice dolaze do izražaja u manjim lokalnim sredinama koje imaju velike kulturne specifičnosti. Zato vrijedi tvrdnja da je kulturni turizam najbolji model za lokalni razvoj koji uključuje održivost na svim nivoima, što je izuzetno važno uzimajući u obzir sve eksterne rizike koji mogu eskalirati u krize.

Upravo zbog svojih kulturnih specifičnosti, strana se društva turistima mogu činiti jedinstvenima i „egzotičnima“ te služiti kao predmet divljenja zbog kulturnih razlika koje postoje između kulture emitivnog i receptivnog prostora. U tome smislu, književna baština, odnosno književni turizam, pripada specifičnim oblicima turizma zasnovanim na društvenim resursima. O tome što književna baština zapravo jest te kako je se usko povezuje s turizmom, biti će riječi u potpoglavljima koja slijede.

1.1. Definicija, opseg i važnost književne baštine

Književna baština, jednako kao i kulturna, sastoji se od svojih materijalnih i nematerijalnih aspekata. Materijalni aspekti uključuju od svakodnevnih autorovih predmeta, knjiga, knjižnica, dok nematerijalni obuhvaćaju ideje i vrijednosti. Strepetova³ ističe da je glavna vrijednost književne baštine sposobnost izazivanja osjećaja, ideja i emocija koje stvaraju književna djela. Prema tome, književna baština nas navodi na čitanje književnih djela i podsjeća na svjetonazore sadržane u njoj; u tome se sadržava i dodana vrijednost književne baštine – upoznavanje kulturnog bogatstva.

Ista autorica ističe da je najvažniji dio književne baštine upravo njezin neopipljivi dio, odnosno nematerijalni aspekt koji je sadržan u riječima, idejama, znanju, tradicijama i ostalim konceptima koji nas tjeraju na razmišljanje i uče nas o nekim prošlim vremenima, ljudima i drugim sredinama. Materijalni i nematerijalni aspekti književne baštine su neodvojivi, a papir je spona između njih. U procesu pisanja, recipročan je utjecaj materijalnih stvari poput olovke, papira, radnog stola i krajolika koji okružuje

³ Strepetova M., Exhibiting literature: The challenges of literary heritage's value in the museological context, *Tourism&Heritage Journal* / Vol.2 2020, str. 18.

autora te iznesenih ideja, emocija, vrijednosti, stavova i svjetonazora. Književna i lokalna baština usko su povezane, budući da u knjigama postoji mnogo opisa krajolika, a poznato je da su krajolici bili inspiracijski izvor različitih autora. Ipak, književna baština nadilazi to i obuhvaća kulturni krajolik teritorija. To je zato što je književna baština sredstvo lokalnog naslijeđa: nošnja, tradicija, praznici, razmišljanje, religija.⁴

Vrijednost književne baštine se širi zahvaljujući kulturnim institucijama koje daju dodatnu vrijednost rukopisima, arhivama, knjižnicama, autorovim osobnih stvarima i slično. Taj proces služi lakšem shvaćanju autorovih ideja te recipročnost materijalnih i nematerijalnih aspekata pomaže pri stvaranju percepcije o autoru ili stvarima o kojima piše.

Konzerviranje nematerijalnih aspekata književne baštine je izazovno jer njihova interpretacija nužno ovisi o materijalnim aspektima (stvarima i krajolicima).⁵ Stoga je uloga materijalnih aspekata književne baštine ključna za književne muzeje, mjesta, rute i slično. Svaki autor govori nam svoje osobno iskustvo koje se odnosi na nematerijalni dio kulture zajednice u kojoj je živio ili je odrastao. Krajolik pomaže boljem tumačenju i razumijevanju književne baštine. Književne rute najbolji su način za otkrivanje veze koja postoji između književne baštine i krajolika.⁶ Književnost i krajolici se nadopunjuju, a njihovo stapanje pomaže u razvoju mjesta.

1.2. Odnos književne baštine i turizma

U novijoj turističkoj povijesti, književna baština ne predstavlja samo predmet interesa uskog dijela akademske zajednice već postaje motiv dolaska većeg broja gostiju. Zbog toga književna mjesta više ne predstavljaju samo mjesta autorova rođenja ili smrti, ona su društvena konstrukcija, adaptirana i promovirana kako bi izazvala interes i privukli posjetitelje. Govoreći o tome, doživljaji posjetitelja mogu se međusobno razlikovati. Učenje, zabava, zadovoljstvo i obogaćivanje samo su neki od mnogih elemenata koji se mogu razlučiti tijekom i nakon posjeta književnome mjestu. To

⁴ Strepetova M., Exhibiting literature: The challenges of literary heritage's value in the museological context, *Tourism&Heritage Journal* / Vol.2 2020, str. 21

⁵ Strepetova M., Exhibiting literature: The challenges of literary heritage's value in the museological context, *Tourism&Heritage Journal* / Vol.2 2020, str. 23

⁶ Ibid.

govori o holističkom pristupu koji je prisutan u osmišljavanju književnih mjesta. Primjerice, posjetitelji mogu dodirivati artefakte i memorabilije prezentirane unutar autorove rodne kuće, hodati po istom starom parketu ili udisati zrak sa specifičnim mirisom koji je ostao za autorova života. Osim toga, takva su mjesta povezana i s nematerijalnim aspektima, o kojima je ranije bilo riječi, što posjetitelje dodatno oplemenjuje i tome mjestu pridaje posebno značenje.

Herbert navodi sljedeće razloge zbog kojih ljudi posjećuju književna mjesta, a autor ih još naziva i izuzetnim osobinama književnog mjesta:

1. Privlačna su im mjesta koja su povezana sa životima pisaca jer stvaraju osjećaj nostalgije i potiču strahopoštovanje.
2. Turiste mogu privući mjesta prema kojima su oblikovana mjesta radnje književnih djela. Čak i u znanstveno-fantastičnim romanima izmišljena mjesta mogu biti inspirirana stvarnim mjestima koje je autor poznao i koja su nadahnula pisanje i fiktionalni likovi smješteni u fiktionalna mjesta mogu stvoriti snažne slike u umovima čitatelja.
3. Književna mjesta mogu biti privlačna zbog dubokih i složenih emocija koje izazivaju u čitateljima.
4. Razlozi povezani s velikim događajima u piščevom životu, kao što je to mjesto rođenja ili smrti, vjenčanja i slično.⁷

Navedene razloge ili osobine, Herbert povezuje s općim osobinama, primjerice: atraktivnost same lokacije, njezini sadržaji i usluge te ostale lokacije povezane s itinererima turista. Osim općih osobina književnog mjesta, postoje i posebne, a to su u prvom redu povezanost s autorom, emocijama ili mjestom radnje.

Najposjećenija mjesta unutar industrije književnog turizma zasigurno predstavljaju mjesta povezana s biografijom autora, a to su kuće, mjesta rođenja, grobovi i spomenici. U novije vrijeme osnivaju se i javne ustanove u kulturi, interpretacijski centri ili muzeji književnosti. Sve to govori o potrebama posjetitelja da detaljnije upoznaju život i stvaralaštvo autora, skupa s društvenom klimom i ambijentom koje ga je okruživalo.

⁷Herbert, D.T. Heritage, Tourism and Society. London: Mansell Publishing, 1995.

Hendrix ističe da su prvi tragovi većih turističkih kretanja motiviranih književnošću bili tijekom 1520-ih.⁸ U to vrijeme postojao je značajan interes za Petrarca i njegovu poeziju. Petrarkina kuća, koja je danas i njegova grobnica, najstariji je poznati književni muzej. Takva vrsta književnog turizma karakteristika je ranog modernog književnog turizma. Izumom tiskarskog stroja, dostupnost čitalačkih materijala naglo je porasla te se je proširila na šire slojeve društva, što je omogućilo veća turistička kretanja motivirana književnim djelima ili autorima. Svako je književno razdoblje donosilo neke svoje posebnosti te su kroz stoljeća književni turisti tragali za različitim vrstama doživljaja.

Slika 1 Kuća F. Petrarce

Izvor: mrežna stranica Italian ways, dostupno na poveznici <https://www.italianways.com/francesco-petrarca-and-his-final-home-in-arqua/> (pristupljeno 10. 9. 2021.)

Književni turizam kakav danas poznajemo razvija se u anglosaksonskim zemljama od početka 19. stoljeća, a uključuje posjećivanje i obilježavanje mjesta povezanih s autorovim životom i radom. O tome govori i publikacija Književna Britanija iz 1997. koja sadržava 181 lokaciju vezane za britanske pisce. U novije vrijeme, turističke zajednice se okreću digitalnim kanalima te ondje komuniciraju svoje destinacijske posebnosti. U tome smislu, ondje se može naći i sažeta Književna Britanija s

⁸ Hendrix, H. From Early Modern to Romantic Literary Tourism: a Diachronical Perspective. // Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture / Watson, N.J. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.

mapiranim lokacijama unutar Londona gdje postoje mjesta od interesa za književne turiste.

Rodne kuće, ukoliko nisu obnovljene i stavljene u muzejsko-galerijsku funkciju, najčešće su obilježene samo plaketom, odnosno pločom, koja sadržava najvažnije informacije o autoru. Takva mjesta ne nude mnogo mogućnosti za stvaranje novih doživljaja već samo imaju informativnu svrhu. S druge strane, većina rodnih kuća je neoznačena i u derutnom stanju uslijed nekoliko faktora: autor za vrijeme života nije stekao popularnost pa su se njegovi stambeni objekti prije toga prenamijenili ili uništili, izdavanja za kulturu nisu dostatna da pokriju sve javne potrebe u kulturi, odgovorne osobe nisu dovoljno informirane o važnosti valorizacije književne baštine.

Watson⁹ tumači da nisu sva rodna mjesta jednako važna nego njihov utjecaj ovisi o tome koliko su okolnosti rođenja važna za individualni piščev mitos. S druge strane, mjesta koja su autori odabrali za svoje trajno prebivalište postaju mjesta interpretacije *per se* jer su u njima utkana osobna i društvena zbivanja koja su obilježila autorov život. Upravo iz tog razloga su autorove kuće autentičnije od rodnih mjesta, a o tome govori i izreka Antuna Gustava Matoša: „*Ja sam dakle Bunjevac porijeklom, Srijemac rodom, a Zagrepčanin odgojem.*”

Osim navedenih, književni festivali sa svojim kvalitetnim programom mogu privući lokalno stanovništvo te domicilne i inozemne turiste. Oni mogu biti posvećeni samo jednom autoru, razdoblju, žanru ili biti općeniti. Jedan od njih, a svakako i jedan od najvećih u Europi, jest *The Edinburgh International Book Festival* koji se održava svake godine. Na mrežnoj stranici festivala¹⁰ navode kako su najveća javna proslava pisane riječi na svijetu te kako svake godine okupljaju tisuće pisaca i intelektualaca predstavljajući ih svojoj publici. Hrvatske inačice festivala književnosti jesu Sanjam knjige u Puli, Festival svjetske književnosti u Zagrebu, Mediteranski festival knjige u Splitu te po prvi put uopće – Međunarodni festival suvremene književnosti u Šibeniku.

⁹Watson, N.J. (ed.) *Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009

¹⁰ Mrežna stranica The Edinburgh International Book Festival <https://www.edbookfest.co.uk/> (pristupljeno 21. 07. 2021)

1.3. Paradigma razvoja književnog turizma

Jedan od glavnih preduvjeta razvoja književnog turizma je postojanje pozitivne poduzetničke klime koja će podržavati njegovo daljnje stvaranje i rast. Taj proces uključuje vladina tijela, regionalne razvojne agencije, lokalne i mjesne samouprave, kulturne i turističke organizacije te pojedince koji svojim kompetencijama mogu doprinijeti razvoju sektora. Iz toga je razloga potrebno napraviti platformu za intersektorsku suradnju, tako da se sve buduće akcije vode koordinirano i sustavno na više razina. Dodatno, ovakav pristup pomoći će većoj uspješnosti projekata na EU razini i omogućiti financiranje većeg broja kvalitetnih projekata s obzirom na diseminaciju znanja, rezultata i stvaranje sinergije u tome procesu. Sve to dodatno podiže stupanj osviještenosti ključnih dionika o važnosti razvoja kvalitetnih kulturnih turističkih proizvoda te njihovim utjecajima na destinaciju.

Osim navedenog, ključno je i:

- Predstavljanje književnih mjesta na turističkim sajmovima;
- Gostovanja domaćih književnika na inozemnim sajmovima knjige/ književnosti;
- Proširivanje baze prijevoda domaćih autora;
- Stvaranje književnih festivala i izvan uobičajenih središta (Zagreba i Splita);
- Uvođenje novih zračnih linija prema zemljama gdje je čitanost i potrošnja za knjige i ostale čitalačke materijale vrlo visoka;
- Stvaranje antikvarijata, poticanje manjih obiteljskih knjižara i uličnih otvorenih knjižnica;
- Učlanjenje u *Europeans Bookfairs' Network*;
- Stvaranje strateških partnerstva;
- Kreiranje digitalnog sadržaja i aplikacija (npr. *Swap a Book App*);
- Stvaranje književnih rezidencija;
- Osvješćivanje lokalne zajednice o važnosti književne baštine kroz različite kulturne akcije.

Shematski prikazano, paradigma razvoja književnog turizma izgleda ovako:

Slika 2 Paradigma razvoja književnog turizma

Izvor: Obrada autorice

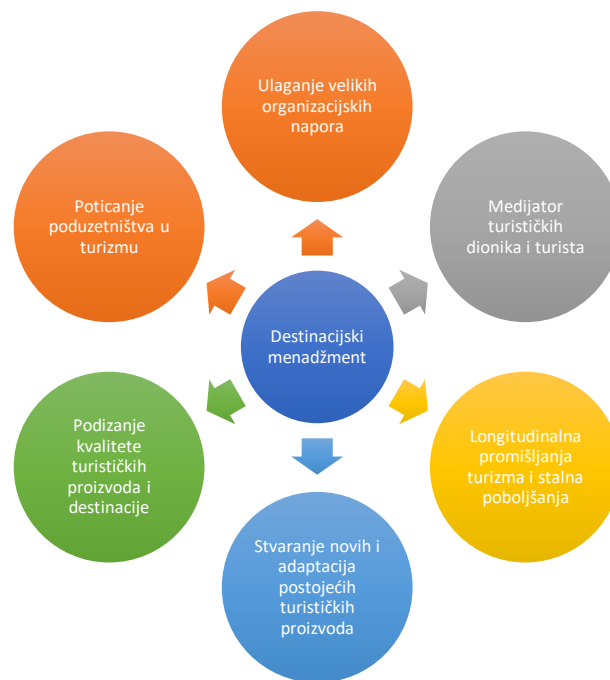
U tome procesu, važnu ulogu ima i destinacijski menadžment o kojem će biti riječi na stranicama koje slijede.

Destinacijski menadžment (ili skraćeno DM) rezultat je zajedničkog djelovanja različitih dionika iz turističkog i srodnih sektora. Svi oni, iz svojih područja djelatnosti, realiziraju ciljeve pojedine destinacije. Sveobuhvatni destinacijski menadžment podrazumijeva profesionalno planiranje, implementaciju, redovito revidiranje i ocjenjivanje provedenih aktivnosti.¹¹

Upravljanje destinacijom (književnog turizma) kontinuirani je zadatak koji treba postići očuvanje kulturnog identiteta lokalne zajednice i visoku kvalitetu života. Takvi ciljevi postižu se kontroliranim gospodarskim razvojem destinacije, očuvanjem okoliša i kulturne baštine. Osnovni je problem u praksi što se destinacije razvijaju u suprotnom smjeru od potreba lokalne zajednice, a u korist turista, pa dolazi do općeg nezadovoljstva lokalnog stanovništva. Takve je probleme moguće riješiti participativnim upravljanjem, odnosno uključivanjem lokalne zajednice u procese donošenja odluka relevantnih za smjer razvoja turizma.

¹¹ Rudančić, A., Značaj i uloga destinacijskog menadžmenta, Acta Economica Et Turistica, Vol. 4 No. 1, 2018, str. 101. – 102.

Destinacijski menadžment ima zadaću podizanja efikasnosti rada i uspješnosti turističke destinacije ili organizacije, bez obzira koliko dinamično i konkurentno okruženje bilo. Destinacijski menadžment mora djelovati kao medijator između različitih turističkih dionika te sudjelovati u donošenju turističkih odluka, analizi tržišta i trendova te kontinuirano provoditi strategije od interesa za destinaciju. Glavni cilj svih zadaća jest zadovoljstvo gostiju kroz kvalitetu, kako kroz samu kvalitetu kulturno-turističkih proizvoda, tako i uslugu. Sve navedeno predstavlja konkurentsku prednost i jamči kontinuirani rast i uspjeh destinacije.

Slika 3 Karakteristike destinacijskog menadžmenta

Izvor: obrada autorice

Kako ukazuje Rudančić: „Razvojni modeli upravljanja turizmom pokazali su da su tržišni trendovi u posljednjih trideset godina nametnuli potrebu organiziranja upravljanja na nekoliko razina, pri čemu je iz praktičnih razloga poželjno (no ne i nužno) da ona korespondira s administrativnim organizacijskim jedinicama neke države.“¹² Također, prema Zakonu o turističkim zajednicama i promicanju hrvatskog turizma: „U Republici Hrvatskoj je, u cilju jačanja i promicanja turizma destinacije kao i gospodarskih interesa pravnih i fizičkih osoba u djelatnosti ugostiteljstva i turizma, organiziran sustav turističkih zajednica.“¹³

¹² Rudančić, A. Značaj i uloga destinacijskog menadžmenta, Acta Economica et Turistica, Vol 4. 2018., No. 1., str. 109.

¹³Zakon o turističkim zajednicama i promicanju hrvatskog turizma, Narodne novine 152/2008, članak 2.

U kontekstu književnog turizma, destinacijski menadžment ima zadatac analizirati postojeća tržišta i strukturu turista te popisati vlastite književne resurse koji bi se mogli staviti u kulturno-turističku funkciju. Također, izrada *benchmarking* studija s već razvijenim i vodećim destinacijama u toj niši dobro je došla. Naravno, sva nova ulaganja u kulturni turizam moraju imati svoje pokriće u nacionalnim i regionalnim strategijama razvoja turizma te biti povezana s ciljevima vanjske i unutarnje kulturne i turističke politike.

Podrobna studija razvoja književnog turizma koja može poslužiti kao primjer dobre prakse na svjetskoj razini predstavlja rad Yvonne Smith pod nazivom *Literary Tourism As A Developing Genre: South Africa's Potential*. U svome radu¹⁴ autorica polazi od definiranja književnog turizma, književnih turista te pojašnjava karakteristike književnih atrakcija. U daljnjoj razradi raspravlja o povijesti i razvoju književnog turizma te prema regijama segregira i analizira razvojne potencijale Južne Afrike. Ono što je posebno interesantno u njezinome radu jest longitudinalnost promišljanja književnog turizma, posebice u razdoblju nakon što se je isti razvio.

Charlie Mansfield o svojoj knjizi *Researching Literary Tourism*¹⁵ daje detaljnu analizu književnog turizma stavljajući ga u kontekst autentičnosti, formiranja i vrednovanja književne baštine s primjerima iz Francuske te ulogu destinacijskog menadžmenta za razvoj književnog turizma.

¹⁴ Smith, Y. *Literary Tourism As a Developing Genre: South Africa's Potential*, University of Pretoria, Pretoria, 2012.

¹⁵ Mansfield, C. *Researching Literary Tourism*, Bideford, Shadows, 2015.

2. Valorizacija književne baštine

Valorizacija, odnosno procjena dobara je vrlo bitan čimbenik koja služi kao uporište za stvaranje konkurentnih prednosti te ističe važnost baštine stvarane tijekom povijesti jer ona pokriva mnogo aspekata života zajednice, kako prošlih tako i sadašnjih. Valoriziranje kulturne baštine može se postići na mnoge načine, svaki način će povećati atraktivnost destinacije što je važno za razvoj u ekonomskom, turističkom, kulturnom, socijalnom i ekološkom smislu.¹⁶ Throsby za valorizaciju kaže da je to „proces kojim se vrijednost pridaje nekom objektu kao rezultat promišljene radnje ili vanjskog događaja, poput povećanja vrijednosti koja se dodjeljuje mjestima kulturne baštine kada se dodaju na popis svjetske baštine“.¹⁷ Učinci valorizacije su mnogobrojni, a ponajviše se očituju u obrazovanju lokalne zajednice, stvaranju dodatnih mogućnosti za njezin rast i razvoj kroz poticanje poduzetništva u turizmu i slično.

Trenutno ne postoje jedinstveni kriteriji vrednovanja kulturne baštine, već svaka država i struka unutar nje kreiraju vlastite. Također, važno je istaknuti da postupak vrednovanja kulturne baštine u Europi ne uključuje samo akademske postupke, već se osim znanstvenika sve više uključuju ekonomisti, lokalno stanovništvo, turistički djelatnici, turisti i ostali dionici. Konačno, i vrijednost kulturne baštine nije nepromjenjiva i stalna.¹⁸

2.1. O kulturnoj održivosti i održivosti kulture u turizmu

Ono što je rizično za valorizaciju kulturne baštine jest njezine prekomjerna komercijalizacija. Premda turisti traže autentična iskustva, kulturna se baština zna komodificirati kako bi, jednom stavljena na tržište, bila poželjnija. Na taj način, kulturna baština gubi svoju autentičnost i vrijednosti koje predstavlja lokalnoj zajednici i

¹⁶ Jelinčić, D. A Abeceda kulturnog turizma, Zagreb: Meandarmedia, 2008. str. 43

¹⁷ Throsby, D. The Economics of Cultural Policy, Cambridge University Press, Cambridge, 2010. str. 17

¹⁸ Dumbović-Bilušić, B. Krajoлик kao kulturno nasljeđe, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 2015.

turistima. Zbog toga je poželjno da se kulturna baština autentično predstavlja, a za to su potrebni stručnjaci, lokalno stanovništvo i interdisciplinarnost u pristupu planiranja.

Osim navedenog, ICOMOS prepoznaje i ove turističke prijetnje kulturnoj baštini:

- Turistički projekti, zbog lošeg planiranja, mogu dovesti do negativnih utjecaja za kulturnu baštinu i lokalnu zajednicu;
- Programi razvoja i/ ili očuvanja turizma mogu dovesti do gubitka identiteta, odnosno autentičnosti;
- Turistički razvoj može imati negativne utjecaje ukoliko se u plan razvoja ne uključe svi aspekti baštine;
- Neodgovorni posjetitelji svojim ponašanjem mogu umanjiti vrijednost baštine;
- Nedostatak participativnog upravljanja prilikom planiranja turističkih politika;
- Korištenje inozemnih vodiča može smanjiti interes lokalnog stanovništva za brigu i očuvanje vlastite baštine.¹⁹

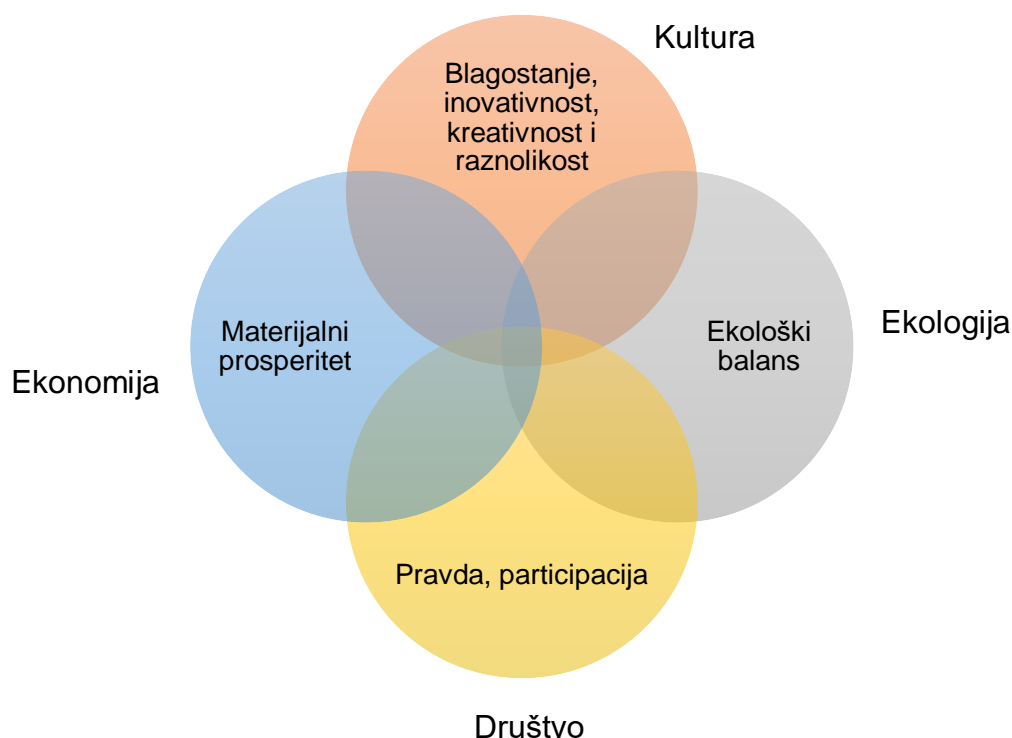
Upravo zbog toga je često korištena, ali vrlo malo upražnjena riječ – održivost – pronašla je i svoje mjesto u turizmu. Kao kontra sila i mjera balansa postala je sinonim za sve ono dobro i kvalitetno što se želi i čemu se teži. U prvome redu, to su očuvani prirodni i kulturni resursi, prvenstveno za buduće generacije lokalne zajednice, a potom i one koje dolaze privučeni njihovom ljepotom i egzotičnosti. Mega i Pedersen ističu da bi se održivost ili održivi razvoj mogli razraditi kao trajno postavljeni cilj, kontinuirano uzimajući u obzir integraciju i koordinaciju raspoloživih resursa te društvenu i kulturnu jednakost.²⁰

Tijekom 1980-ih razvijena je vizija o tri stupa održivosti: gospodarski rast, društvena uključenost i ekološka ravnoteža. 1992., tijekom Konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju (UNCED) odlučeno je da će navedena tri stupa predstavljati paradigmu održivosti. Međutim, navedena tri stupa ne reflektiraju u potpunosti kompleksnost situacije i ne uzimaju u obzir kulturu koja determinira poimanje razvoja i ljudsko ponašanje, o čemu je i UNESCO opetovano upozoravao. U jesen 2002.,

¹⁹ ICOMOS, Heritage at risk from tourism, ICOMOS, World Report 2001-2002 on monuments and sites in danger, 2002.

²⁰ Richards, G. (ur.) Cultural Tourism, Global and Local Perspectives. Routledge, 2007.

tijekom prvog Svjetskog sastanka o kulturi, artikulirana je inicijativa predvođena organizacijom United Cities and Local Governments (UCLG) koja je dvije godine kasnije usvojila Agendu 21 za kulturu. U spomenutoj Agendi tematiziraju kulturu kroz pet ključnih područja: 1) kultura i ljudska prava, 2) kultura i upravljanje, 3) kultura, održivost i teritorij, 4) kultura i društveno uključivanje, 5) kultura i ekonomija. Nekoliko godina kasnije, tijekom 2010., UCLG donosi dokument pod nazivom Kultura je četvrta dimenzija održivog razvoja u kojem pozivaju lokalne samouprave da preispitaju svoje kulturne politike i uključe kulturu u ostale javne politike.

Slika 4 Četiri stupa održivog razvoja

Izvor: obrada autorice prema Hawkers, J. The Fourth Pillar of Sustainability, Culture's essential role in public planning, Cultural Development Network, Melbourne, 2001.

Paralelno i posljedično s radom svjetskih organizacija, a posebice UNESCO-a, i institucije Europske unije su se aktivnije počele baviti položajem kulture u održivom razvoju. Temeljem ranije donesenih konvencija, u prvom redu Europske kulturne konvencije (1954.) i Okvirne konvencije o vrijednosti kulturne baštine za društvo (Faro, 2005.) Vijeće Europe donosi Europsku strategiju kulturne baštine za 21. stoljeće koja stoji kao nasljednica dotadašnjih akumuliranih promišljanja o održivosti i kulturi.

Europska strategija kulturne baštine za 21. stoljeće promiče dobro upravljanje zasnovano na participativnom upravljanju koje uključuje nacionalne, regionalne i lokalne razine, ali i transnacionalnu suradnju u vrednovanju naše zajedničke baštine. Stoga su podizanje svijesti, jačanje kapaciteta, interdisciplinarna istraživanja i obuka bitni.²¹ Jedan od glavnih ciljeva Strategije je korištenje kulturne baštine za prenošenje temeljnih vrijednosti Vijeća Europe: demokracija, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, otvorenost i dijalog, jednako dostojanstvo svih osoba, uzajamno poštovanje i osjetljivost na različitost, kao i promicanje baštine kao mjesta susreta i pokretača međukulturnog dijaloga, mira i tolerancije.²²

Jaka Primorac u svome tekstu Kulturno (održivi) razvoj i kulturna održivost u kontekstu globalne pandemije²³ piše o terminološkim problemima koji se stapaju s onim stručnim, a s kojima se akademska zajednica susreće prilikom analiziranja dane tematike. U prvome redu to je položaj kulture u različitim *policy* dokumentima (centralni i rubni), shvaćanje kulture u antropološkom smislu te kroz kreativni i umjetnički izričaj. Za kraj, Primorac zaključuje kako treba vrlo jasno odrediti polazište i ciljeve kada se analizira kulturna održivost kako bi se ideje bolje operacionalizirale, a kultura postala „puni označitelj“ pozitivne promjene u društvu.²⁴

Boccardi navodi da se upravljanje kulturnom baštinom u funkciji održivog razvoja može se shvatiti dvojako:

- kao briga za očuvanje baštine, kao cilj sam po sebi, i kao dio ekoloških/kulturnih resursa koje treba čuvati i štiti i za buduće generacije (unutarnja vrijednost);
- kroz potencijalni doprinos koji baština, kao važan dio šireg društvenog sustava, može imati za okolišnu, društvenu i ekonomsku dimenziju održivog razvoja (instrumentalna vrijednost).²⁵

²¹ Afrić Rakitovac K., Urošević, N. Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable Tourism, Management, 2017, vol. 12, issue 3, str. 208

²² Vijeće Europe 2016., 5–10. Council of Europe. 2015. *Cultural Routes Management: From Theory to Practice*. Strasbourg: Council of Europe.

²³ Primorac, J. Kulturno (održivi) razvoj i kulturna održivost u kontekstu globalne pandemije, IRMO, Zagreb, 2021.

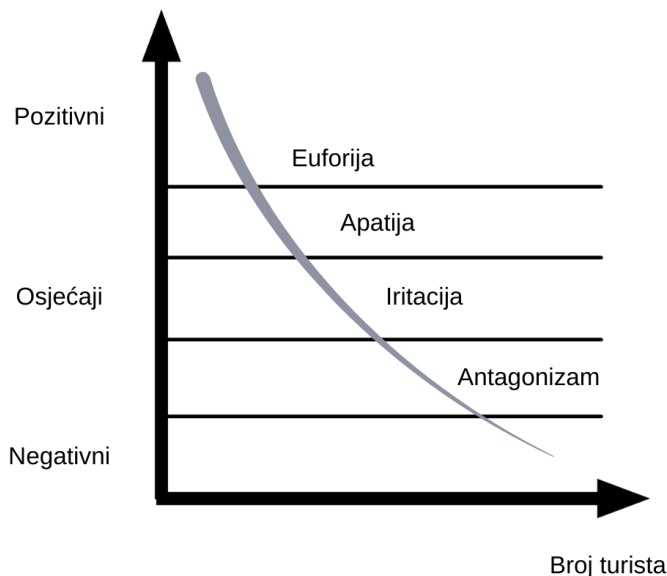
²⁴ Ibid.

²⁵ Boccardi, G. World Heritage and Sustainability: Concern for Social, Economic and Environmental Aspects within the Policies and Processes of the World Heritage Convention.' msc dissertation, ucl Bartlett School of the Built Environment, London, 2007.

Ukoliko destinacije ne promišljaju održivo razvoj turizma mogu se ostvariti najcrnji scenariji, u prvome redu to je iseljavanja stanovništva uslijed nemogućnosti življenja nesmetanim životnim tokom (zbog prenapučenosti, buke, zagađenja) i podizanja cijena prehrambenih namirnica te ostalih troškova života kao što je najamnina. Objasnjena situacija u stručnoj se terminologiji naziva gentrifikacija, a svjetski se stručnjaci bave njezinom problematikom i mogućim modelima zaustavljanja ovog negativnog trenda.

U akademskoj zajednici poznat je i tzv. Doxeyjev indeks iritacije ili Irridex model iz 1975²⁶. u kojem objašnjava faze kroz koje lokalno stanovništvo prolazi porastom turizma. Doxey je identificirao četiri ključne faze ili razdoblja: 1) euforija, 2) apatija, 3) iritacija, 4) antagonizam. U fazi euforije lokalno stanovništvo je druželjubivo i prihvaća turiste, a planiranje se ne provodi. Faza apatije donosi ravnodušnost, a u upravljanju turističkom destinacijom glavni se fokus stavlja na marketing. Faza iritacije donosi zasićenje u odnosu prema turistima, a na planu turističkog upravljanja naglasak se stavlja na razvoj infrastrukture radije nego na limitiranje posjeta i lokalno stanovništvo počinje prosvjedovati protiv neodrživog razvoja. U posljednjoj, četvrtoj fazi, iritacija se javno komunicira, a lokalno stanovništvo promatra turiste kao izvor problema. S druge strane, turističke organizacije imaju problem s interesnim skupinama jer ne mogu zadovoljiti interese svih.

²⁶Doxey, G. A causation theory of visitor-resident irritants: methodology and research inferences in the impact of tourism. In: Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Association. San Diego, California, 1975.

Slika 5 Iridex

Izvor: obrada autorice prema Doxey, G. A causation theory of visitor-resident irritants: methodology and research inferences in the impact of tourism. In: Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Association. San Diego, California, 1975.

Šibenik se još nije susreo sa svim navedenim fazama, a u kojoj se trenutno nalazi potrebno je dodatno ispitati. Važno je da se strateški i akcijski planovi ne donose da bi bili sami sebi svrha već da budu nit vodilja u provedbi pozitivnih promjena koje će djelovati za lokalno stanovništvo, a potom i za same turiste. Neke svjetske destinacije kulturnog turizma, kao što su Venecija, Barcelona i Dubrovnik, već su se susrele s negativnim posljedicama lošeg upravljanja u turizmu koji je doveo do *overtourisma*. Lokalne zajednice navedenih gradova su sve jasnije počele komunicirati svoje nezadovoljstvo spram turizma i zahtijevaju promjene.

Kakva je, stoga, korelacija književnog turizma i održivosti? Književni turizam može biti prostorno disperziran i upravljati posjetima tako da se fokus odmakne od prenapučenih gradskih središta i velikih atrakcija. Književni turizam ima mogućnost privlačenja turista i van udarnih sezonskih termina, a može služiti i kao sredstvo edukacije mlađih naraštaja o književnoj baštini određenog područja. Dodatno, stvaraju se nova radna mjesta, realiziraju projekti koji dodatno brendiraju određenu destinaciju

i u konačnici, pripisuju se nove vrijednosti kulturnoj baštini koja možda do tada nije bila u potpunosti vidljiva lokalnoj zajednici.

Sve navedeno ukazuje na potrebu za širokokutnim sagledavanjem turističke destinacije književnog turizma, što nužno podrazumijeva i interdisciplinarni pristup. U tome smislu, potrebno se konzultirati s različitim stručnjacima, kako iz domene turizma i kulturne baštine, tako i antropologije, očuvanja okoliša, urbanog planiranja i ostalih srodnih područja, koji mogu pomoći pri boljem upravljanju turističkom destinacijom književnog turizma.

2.2. UNESCO mreža kreativnih gradova - gradovi književnosti

UNESCO mreža kreativnih gradova osnovana je 2004. godine, a trenutno okuplja 246 gradova iz preko 80 zemalja. Mreža nastoji podržati potencijale lokalne zajednice u cilju promicanja kulturne raznolikosti, a pokriva sedam kreativnih područja: obrte i tradicijske umjetnosti, dizajn, film, gastronomiju, književnost, medijske umjetnosti i glazbu. Važnost fokusiranja na gradove, gdje kreativne industrije doprinose društvenoj strukturi, kulturnoj raznolikosti i poboljšanom svakodnevnom životu, istodobno jačajući zajednice i pomažući u definiranju zajedničkog identiteta, UNESCO smatra važnim.²⁷

Konkretno, ciljevi Mreže jesu:

- „Jačati međunarodnu kooperaciju između gradova koji su prepoznali kreativnost kao strateški faktor u njihovom održivom razvoju;
- Stimulirati i povećati inicijativu vođenu od strane članica Mreže kako bi učinili kreativnost važnom komponentom urbanog razvoja, i to kroz partnerstva javnog i privatnog sektora i građanstva;
- Ojačati kreiranje, proizvodnju, distribuciju i širenje kulturnih aktivnosti, proizvoda i usluga;
- Razvijati središta kreativnosti i inovacija i širiti mogućnosti za kreatore i profesionalce u kulturnom sektoru;

²⁷ Mrežna stranica UNESCO-a <http://www.unesco.org/new/en/santiago/culture/creative-industries/> (pristupljeno 27. 07. 2021)

- Poboľjšati pristup i sudjelovanje u kulturnom životu te uživanje u kulturnim proizvodima i uslugama za marginalizirane i osjetljive skupine i pojedince;
- U potpunosti integrirati kulturu i kreativnost u lokalne strategije i planove razvoja.“²⁸

Kako bi gradovi dobili titulu za neko kreativno područje, ponajprije se moraju javiti na natječaj i odabrati jedno specifično područje, dok se na druga mogu nadovezati i objasniti međusobni utjecaj i potencijale rasta i razvoja. Jednom proglašeni kreativni gradovi obvezuju se jačati ulogu kulture i kreativnosti.

U Ministarstvu kulture i medija Republike Hrvatske navode da je: „natječaj za UCCN otvoren za gradove iz svih država članica UNESCO-a i pridruženih članica. S ciljem jačanja zemljopisne zastupljenosti Mreže, nastavljen je poseban Okvir suradnje za poticanje prijave iz gradova u Africi i Arapskih država, koji su trenutno nedovoljno zastupljeni u Mreži, za Poziv za prijavu za 2021. godinu.“²⁹ Nakon postupka evaluacije, UNESCO može po svakoj zemlji proglasiti po dva nositelja titule iz minimalno dva različita područja. Ukoliko postoje gradovi koji su se dva puta uzastopno nominirali, a nisu dobili titulu, moraju poštovati moratorij od četiri godine prije ponovne prijave na natječaj.

Prvi europski grad književnosti bio je Edinburgh 2004. godine. Uz njega, ostali europski kreativni gradovi književnosti jesu: Prag, Reykjavik, Obidos, Granada, Krakow, Ulyanovsk, Heidelberg, Norwich, Dublin, Lviv, Barcelona, Ljubljana, Tartu te Nottingham.

²⁸ UNESCO Creative Cities Programme for Sustainable Development, UNESCO, 2018. Francuska, str. 10

²⁹Ministarstvo kulture, Natječaj za proglašenje UNESCO kreativnog grada <https://min-kulture.gov.hr/natjecaji-16274/natjecaji-unesco-a/natjecaj-za-proglasenje-unesco-ova-kreativnog-grada-20720/20720> (pristupljeno 31. 07. 2021)

Slika 6 Logo Ljubljane kao UNESCO-vog grada književnosti

Izvor: službena mrežna stranica Grada Ljubljane, dostupno na <https://www.ljubljana.si/en/ljubljana-for-you/culture-in-ljubljana/unesco-city-of-literature/> (pristupljeno 10. 9. 2021.)

Edinburgh je dom mnogih svjetskih autora, od kojih se posebno izdvajaju: J. K. Rowling, A. C. Doyle i W. Scott. Osim njih, veliki nacionalni izdavači su smješteni u Edinburghu kao i festival književnosti koji slovi za jedan od najvećih u Europi. U sklopu svoje titularne godine, Edinburgh je organizirao konferencije, gostujuća predavanja novih autora, akcije urbane kulture, besplatni književni muzej i međunarodne razmjene. Ono što je posebno zanimljivo jest da Edinburgh „živi“ svoju književnost i nakon dobivanja titule grada književnosti kroz realizaciju ostalih projekata od interesa za to kreativno područje, lokalnu zajednicu i turizam. Jedan od primjera za to je i književna ruta koja prolazi kroz grad, a koja je označena malim info grafikama, mapom, QR kodom koji se može učitati na mobilnom uređaju i smjerom kretanja koji vodi do sljedeće točke te rute. Info grafike sadrže najnužnije informacije o tom lokalitetu.

2.3. Književne rute i muzeji - primjeri iz zemlje i svijeta

U muzeologiji, književna baština je predmet bavljenja muzeja književnosti koji mogu biti memorijalni ili biografski. To su specijalizirani muzeji koji čuvaju, prezentiraju i interpretiraju život književnika i njihovo stvaralaštvo. Osim osobnih predmeta, muzeji mogu baštiniti i predmete koji pomažu u konceptualizaciji prostora i vremena za vrijeme života autora ili njegovih djela. „Bez obzira jesu li to muzeji neke nacionalne književnosti, književnog razdoblja, pokreta ili stila, pojedinog književnika ili

nepoznatoga pučkog pjesnika, odnosno književnog djela, zajednička/jedinstvena svrha svih književnih muzeja jest promicanje kulture čitanja te poštovanja književne umjetnosti i baštine.“³⁰

U tome smislu, razlikuju se tri osnovne vrste književnih muzeja:

1. Muzeji pisaca – najčešće su smješteni u zgradama ili stanovima gdje su književnici rođeni ili živjeli;
2. Opći književni muzeji – mogu biti posvećeni određenom razdoblju književnosti ili pak geografski definiranoj literaturi;
3. Ekomuzeji – književni krajolici – uključuju kuću i prirodu na određenom području koji se veže uz određenog književnika te se oni poimaju kulturnom baštinom.

Osim u muzejima, književna baština čuva se i u drugim kulturnim i baštinskim institucijama: arhivima, knjižnicama, institutima, udrugama ili pak privatnim zbirkama.

Slika 7 Izložba o Lord Byronu i njegovom Don Juanu u Škotskoj nacionalnih knjižnici

Izvor: osobna arhiva

³⁰ Radovanlija Mileusnić S. U potrazi za književnom baštinom u hrvatskim muzejima, Muzeologija, No. 43/44, 2006., Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2006.

U RH djeluju tri nemuzejske ustanove čiji fondovi književne građe imaju izuzetno značenje: 1) Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, 2) Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 3) Hrvatski državni arhiv.

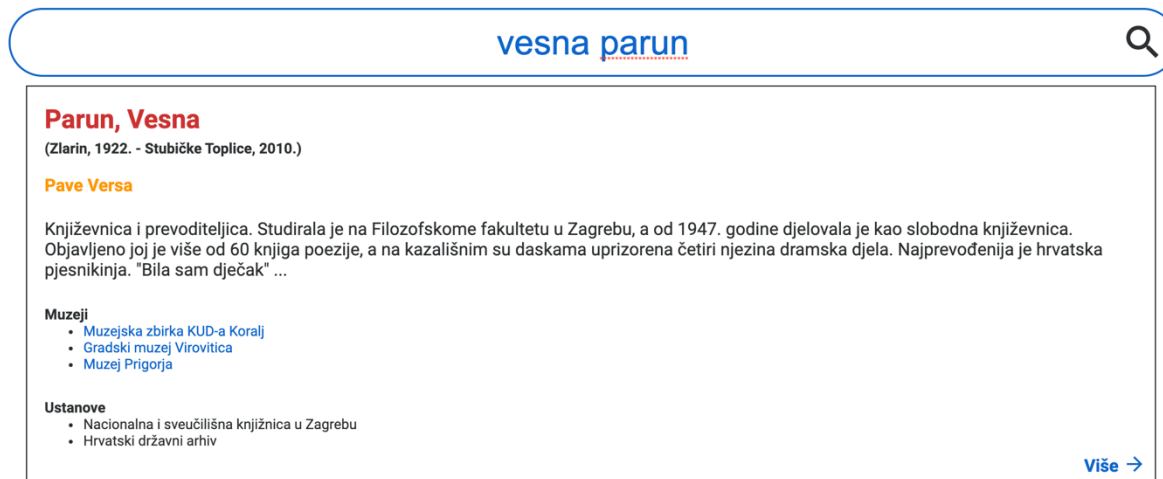
Od muzejskih institucija u Hrvatskoj djeluju: Muzej Ljudevita Gaja, Krapina; Memorijalna zbirka Mije Mirkovića/ Mate Balote, Rakalj; Muzej Petra Preradovića, Grabrovnica; Memorijalna zbirka Matije Vlačića Ilirika, Narodni muzej Labin; Memorijalni muzej Ivana Gorana Kovačića, Lukovdol; Dom Marina Držića, Dubrovnik; Memorijalni stan Bele i Miroslava Krležu, Zagreb; Kuća Šenoa, Zagreb; Memorijalni stan Marije Jurić Zagorke, Zagreb; Centar za posjetitelje Ivanina kuća bajke, Ogulin. Radovanlija Mileusnić³¹ navodi da većina navedenih muzeja ne ispunjava u potpunosti svoju misiju jer ne provode sve složene muzejske djelatnosti i aktivnosti koje obavljaju suvremeni muzeji u svome svakidašnjem koegzistiranju s društvenom okolinom.

Muzejski dokumentacijski centar pokrenuo je portal, odnosno online tematski vodič kroz muzeje i zbirke u Hrvatskoj koji sadrže vrijednu književnu baštinu. Naziv portala je „Književna baština u muzejima“ i dostupan je na sljedećoj poveznici: <http://kbm.mdc.hr/> . Navedeni portal zainteresiranoj javnosti predstavlja izabrane muzejske predmete književne baštine te nudi podatke o književnicima, izložbama, katalozima i drugim vrijednim izvorima podataka. Trenutno sadrži bazu od 273 književnika, 683 muzejske ustanove, 803 predmeta i 674 referenci. Izvori za kreiranje navedenog portala bili su iz primarnih i sekundarnih izvora: istraživalo se kroz Registar muzeja i galerija RH, Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke, ali i putem terenskog obilaska muzeja, razgovorima s kustosima te anketnim istraživanjima. Glavni je cilj portala promovirati i popularizirati književnu baštinu u Hrvatskoj, stvoriti čvrste temelje za daljnju stručnu obradu, zaštitu i prezentaciju književne baštine te u konačnici probuditi znatiželju virtualnih posjetitelja kako bi zakoračili u fizičke muzeje i otkrili vrijednu književnu baštinu. KBM se kontinuirano ažurira i nadopunjuje te se u budućnosti očekuje i širenje na književnu baštinu van nacionalnih granica, što bi ovome portalu dalo međunarodnu dimenziju. Za kraj, ovaj portal komunicira i dugogodišnju potrebu za osnivanjem Muzeja hrvatske književnosti.

³¹ Radovanlija Mileusnić S. U potrazi za književnom baštinom u hrvatskim muzejima, Muzeologija, No. 43/44, 2006., Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2006.

Brza pretraga

Pretražite bazu književnika prema imenu, prezimenu, pseudonimu, nazivu muzeja, nazivu ustanove ili gradu muzeja ili ustanove. Kod pretrage prema muzeju/ustanovi nije potrebno unijeti puni naziv muzeja/ustanove, već je dovoljno upisati riječ iz naziva.

Slika 8 Primjer izgleda pretraživača na portalu Književna baština u muzejima

Izvor: slika zaslona mrežne stranica Književna baština u muzejima, dostupno na poveznici <http://kbm.mdc.hr/> (pristupljeno 10. 9. 2021.)

Prema ICOMOS-u, „kulturna ruta je fizički opipljiva dionica u prostoru koju definira inventar materijalnih i nematerijalnih, kulturnih i povijesnih elemenata, povezanih tematski, konceptualno ili definicijom kao i identifikacijom lokacija postojećih kulturnih dobara, povezanih u točkastoj, linearnoj ili regionalnoj strukturi; koji unutar jedinstvenog konteksta rute tvore obilježenu i interpretiranu kontinuiranu cjelinu“.³²

Neke druge definicije kulturnih ruta jesu objašnjavaju da se kulturne rute može definirati kao „bogati medij, koji interpretira i tumači kompleksnu povijest određenog umreženog područja. Rute su od samog nastanka tvorbeni element regija i krajolika, oblikovan u simbiozi s kulturnim krajolikom i područjem.“³³

Kako ističu Horvat i Klarić, „prema turističkoj terminologiji, kulturnim rutama može se smatrati određeni (fizički opipljiv) put ili trasa povijesnog i kulturološkog značaja koji

³²Consideration on the definition of the setting and management protection measures for cultural routes, ICOMOS, Scientific Symposium, Xian 2005

³³ Training Workshop, European Cemeteries Route, Barcelona 2011.

se može prezentirati kao cjelina sa zajedničkim tematskim nazivnikom“,³⁴ označen, interpretiran i uslužnim sadržajima prilagođen turističkim posjetima. „U međunarodnom i europskom kontekstu, rute su konkurentne, prepoznatljive i specifične upravo po svojoj temi.“³⁵ Zato je glavni cilj kulturnih ruta povezivanje autentične kulturne baštine zajedno s krajolikom i ostalim aspektima destinacije. Uvidjevši tržišni potencijal kulturnih ruta, Republika Hrvatska se također može pohvaliti razvojem brojnih projekata kulturnih ruta. Kulturne rute, kako u Hrvatskoj tako i u Europi, prolaze kroz novi ciklus koji podrazumijeva ekonomsku isplativost i multiplikacijski učinak turističkih aktivnosti.

Prema Istraživanju kulturne rute: inovativni alat u razvoju i povećanju atraktivnosti ruralnog područja Hrvatske udruge za turističke i kulturne rute Tur Kultur iz siječnja 2021. ne postoje egzaktni statistički i empirijski podaci temeljem kojih bi se mogao zaključiti sveukupan utjecaj kulturnih ruta, ali se „indikativno može zaključiti kako kulturne rute služe interesima današnjih turista jer im omogućuju da na kreativan i uključiv način stječu nova znanja i vještine, istražuju manje poznate kulturne identitete i nasljeđa (običaji, umjetnost, glazba, književnosti itd.), upoznaju lokalnu umjetnosti, obrt i gastronomiju, život u lokalnoj zajednici itd. Kulturne rute s obzirom na posebitosti i autentičnost sadržaja namijenjene su različitim segmentima turističkih potrošača te shodno tomu još uvijek ne postoji tipološka podjela tih turista.“³⁶

U cilju stvaranja zajedničkog europskog identiteta te kao alat za promicanje transnacionalne dimenzije zajedničke baštine, Vijeće Europe je 1987. pokrenule su program Kulturne rute Vijeća Europe. „Važniji nego ikad u multikulturalnoj Europi suočenoj s mnogim ekonomskim i geopolitičkim izazovima i raznolikostima, odražavaju fundamentalne vrijednosti Vijeća Europe: ljudska prava, kulturnu demokraciju, kulturnu raznolikost i međusobne razmjene preko granice.“³⁷ Na taj način, građani i posjetitelji rute su potaknuti na promišljanje o svojoj baštini i širenju

³⁴ Horvat, M. Klarić, V. (ur.) Upravljanje turističkim posjetima na tematskim kulturnim rutama, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2012, str. 7

³⁵ Horvat, M. Klarić, V. (ur.) Upravljanje turističkim posjetima na tematskim kulturnim rutama, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2012, str. 7

³⁶ Baćac, R. (ur.) Istraživanje Kulturne rute: inovativni alat u razvoju i povećanju atraktivnosti ruralnog područja, Hrvatska udruga za turističke i kulturne rute „Tur kultur“, Zagreb, 2021. https://klubselo.hr/images/uploads/142/istrazivanje_kulturne_rute_-_tur_kultur.pdf

³⁷ Kulturne rute Vijeća Europe u EU makroregijama, Turistički katalog, Routes4U projekt <https://routes4u.culture-routes.net/products/wp-content/uploads/2020/07/croatian-web.pdf>

mreže njezina utjecaja kroz uključivanje lokalnih dionika što potiče samo-održivost i kreira kulturni kapital.

Kulturne rute predstavljaju uspješne transnacionalne modele regionalnog razvoja koje pozivaju na daljnje istraživanje svih sastavnica jedne rute, pružajući posjetitelju mogućnost njegovanja lokalnih tradicija i umjetnosti, dok se s druge strane oplemenjuje izvor prihoda lokalnog stanovništva. „Certificirane kulturne rute Vijeća Europe jedinstvene su pravno uspostavljene destinacijske mreže koje pozivaju putnike iskoristiti vrijeme za otkrivanje europske baštine van utabanih staza, često u udaljenim ruralnim područjima, koja mogu imati najviše koristi od razvoja održivog kulturnog turizma.“³⁸ One predstavljaju jamstvo izvrsnosti jer se svake godine certifikacija dodjeljuje legalno uspostavljenim mrežama koje kontinuirano provode aktivnosti i djeluju na europskoj razini u najmanje tri zemlje članice Vijeća Europe.

Razvijanje kulturne rute Vijeća Europe ima sljedeće etape:

- Definiranje teme koja predstavlja zajedničke europske vrijednosti, a koje dijeli nekoliko zemalja;
- Identifikacija zajedničkih materijalnih i nematerijalnih aspekata baštine;
- Kreiranje mreže s pravnim statusom u najmanje 3 europske države;
- Stvaranje vidljivosti i optimizacija rute unutar Europe.

Unatoč tome, kulturne rute ne smiju biti samo postojeći element turističke ponude za koju znaju samo njezini kreatori ili uži dio akademske zajednice, već one moraju svojim sadržajem privući turiste/ posjetitelje koji zahtijevaju inovativne i autentične turističke proizvode. Na taj način, kulturne se rute nameću kao snažan mehanizam regionalnog oporavka i donose benefite lokalnoj zajednici koji mogu biti raznoliki:

- Sprječavaju depopulaciju mlađeg dijela stanovništva;
- Osnažuje zajednice kroz društvene aspekte života;
- Stvara nova radna mjesta u turizmu i povezanim sektorima;
- Potiče na učenje i vrednovanje vlastite kulture.

³⁸ Kulturne rute Vijeća Europe u EU makroregijama, Turistički katalog, Routes4U projekt <https://routes4u.culture-routes.net/products/wp-content/uploads/2020/07/croatian-web.pdf>

Dio kulturnih ruta jesu i književne rute koje odgovaraju sve većim zahtjevima tržišta koje očekuje autentične priče i iskustva. Današnji turisti i posjetitelji mogu biti veliki obožavatelji nekog autora te traže načine da se bolje upoznaju s njegovim životom i radom.

Tijekom povijesti, posjete rodnim kućama i grobnicama predstavljali su stilove književnih obilazaka, dok se danas to u mnogome promijenilo. Književne rute mogu se sastojati od posjeta skulptura autora, mjesta koja se smještaju u radnju romana, rodnih kuća, muzeja ili nacionalnih knjižnica koje sadrže prvotiske određenih radova. Naravno, interpretacija književne rute može se razlikovati. Ona može biti usmena putem vodiča koji često može biti i kostimiran u odjeću iz nekog razdoblja književnosti, putem digitalnih vodiča, primjerice aplikacije na mobilnom ili tablet računalu, označena tablama na svim točkama dionice za individualno otkrivanje rute. Ruiz Scarfuto navodi da se književne rute mogu sastojati i od krajolika te se na taj način stvara dodatna vrijednost baštini.³⁹ U tome smislu, ruta se može proširiti i na autorovu inspiraciju koja može biti književni krajolik sela. Književne rute koje uključuju i ruralnu sredinu obavezno uključuju veliku turističku motivaciju samih posjetitelja, a lokalni dionici postaju ključ uspjeha rute i moraju voditi računa o njezinom daljnjem razvoju i održavanju. U daljnjem tekstu biti će navedeni primjeri kulturnih (književnih) ruta, muzeja i kuća.

Stopama Roberta Louisa Stevensona (kulturna ruta Vijeća Europe)

2015. Vijeće Europe certificiralo je rutu R. L. Stevensona s mrežom članica u Ujedinjenom Kraljevstvu, Njemačkoj i Francuskoj. Stevenson je autor svjetski poznatih knjiga poput *Otok s blagom* i *Čudnovat slučaj dr. Jekylla i g. Hydea*. Stevenson nije bio samo glasoviti pisac već i putnik, što njegovim radovima pridodaje nove vrijednosti. Vijeće Europe certificiralo je ovu rutu zbog Stevensonove uloge u promicanju prihvaćenosti, prijateljstva i sekularizma kao i promicanja europske književne baštine i europskog kulturnog identiteta. U Muzeju pisaca u Edinburghu izložen je dio književne baštine R. L. Stevensona i postavljena je info-ploča o certificiranoj ruti.

³⁹Ruiz Scarfuto R., *Literary Routes: Contributions to Natural/Cultural Heritage Tourism. How Landscape Transforms Literature and Tourism*, AlmaTourism Vol. 4, N. 8, 2013

Slika 9 Kulturna ruta Stopama Roberta Louisa Stevensona

Izvor: osobna arhiva

Ruta Ćirila i Metoda (kulturna ruta Vijeća Europe)

Sveti Ćiril i Metoda smatraju se dvojicom najutjecajnijih misionara koji su odigrali glavnu ulogu u uvođenju kršćanstva i razvoju kulture u slavenskim zemljama. Njihova poruka postala je temelj europskog identiteta slavenskih naroda i europske civilizacije: obrazovanje, dijalog između religija, kultura i nacija. Sv. Ćiril autor je najstarijeg slavenskog pisma – glagoljice te je njime opismenjao Slavene. Za svoje misije, braća su s grčkog na staroslavenski preveli i najvažnije liturgijske tekstove koji predstavljaju vrijednu religijsku i književnu baštinu. Ruta uključuje sljedeće države: Slovačku, Češku, Mađarsku, Bugarsku, Srbiju, Rumunjsku, Sjevernu Makedoniju, Crnu Goru, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Albaniju, Tursku, Grčku, Ukrajinu, Sloveniju, Austriju, Bavarsku, Italiju. Ipak, kontakt točke su samo u šest zemalja i to: Bugaskoj, Grčkoj, Slovačkoj, Češkoj, Mađarskoj i Sloveniji.

Ruta spisateljica (u pripremi za nominaciju rute Vijeća Europe)

Ova kulturna ruta kreirana je od strane Foruma slavenskih kultura iz Ljubljane i natjecati će se za naslov Kulturne rute vijeća Europe. Posvećena je spisateljicama s prijelaza 19. i 20. stoljeća koje su imale ključnu ulogu u borbi za ženska prava na području slavenskih država, a to su:

- Marija Jurić Zagorka i Ivana Brlić Mažuranić (Hrvatska);
- Divna Veković (Crna Gora);
- Maria Konopnicka (Poljska);
- Anna Akhmatova, Marina Tsvetaeva, Zinaida Gippius (Rusija);
- Desanka Maksimović, Isidora Sekulić, Jelena Dimitrijević (Srbija);
- Zofka Kveder, Lili Novy, Ljubka Šorli (Slovenija).

Ruta spisateljica će povezivati muzeje, spomen sobe, čitaonice, kavane kao i sve druge prostore od izuzetna značaja za odabrane spisateljice. Osim toga, ruta će uključivati i lokalne turističke zajednice i lokalne znamenitosti, oplemenjivati će kreativnu industriju, povezivati se s gastronomijom i unaprijediti kulturni turizam.

Na mrežnoj stranici rute navode da će se: „usredotočiti na izvanrednu književnost i životne priče koje su obilježile borbu za ljudska i ženska prava početkom 20. stoljeća. Njihova jedinstvena uloga u povijesti i kulturnoj baštini slavenskog svijeta i cijele Europe bila je iznimno važna, ali nikada zapravo priznata.“⁴⁰

Književna ruta Sjene vjetra (Barcelona)

Sjena vjetra roman je Carlosa Ruiza Zafona, jednog od najčitanijih španjolskih autora današnjice. U svome romanu *Sjena vjetra* on uvlači čitatelje u romantični ambijent Barcelone. Neka od mjesta na ruti jesu: Calle Anselm Clavé (gdje je Daniel kupio nalivpero Victora Huga), Castell de Montjuïc (Zafon se na ovu fortifikaciju referira kao zatvor gdje je jedan od likova ostao zatočen); Rambla de Santa Monica (početak knjige započinje opisom neba u ovoj ulici); Calle Arco del Teatro (ovdje autor smješta groblje zaboravljenih knjiga); Placa Reial (na ovome se trgu prvi put susreću glavni ljubavnici romana) i mnoga druga.

⁴⁰ Mrežna stranica Foruma slavenskih kultura, Ruta spisateljica <https://www.fsk.si/hr/partnerstva/ruta-spisateljica/> (pristupljeno 31. 8. 2021.)

Muzej hrvatske književnosti (u osnivanju – Zagreb, Hrvatska)

Razred za književnost Hrvatske akademije za znanost i umjetnost (HAZU) sve je aktivnije počeo razmatrati mogućnost osnivanja Muzeja hrvatske književnosti čiji je glavni inicijator Tomislav Sabljak, hrvatski književnik i prevoditelj. Ideja je da se Muzej smjesti u palači u Opatičkoj 18 gdje se danas nalazi većina fundusa budućeg muzeja.

Fundus budućeg Muzeja, a danas HAZU-a, predstavlja preko 230 primjeraka rukopisne ostavštine hrvatskih pisaca, knjižnica s 20 tisuća svezaka djela hrvatskih pisaca i 10 tisuća svezaka hrvatskih časopisa, skulpture i portreti naših autora kao i njihovi osobni predmeti.

Prilikom planiranja interijera Muzeja, voditi će se računa o prostori multifunkcionalne namjene na način da može poslužiti kao izložbeni prostor, prostor za radionice i susrete, ali i filmska dvorana za prikazivanje filmova Odsjeka za povijest hrvatske književnosti.

Kuća Šenoa (Zagreb, Hrvatska)

Kuća Šenoa predstavlja svu vrijednu kulturnu baštinu četiri generacije obitelji Šenoa, a smještena je u obiteljskoj kući sa svom pripadajućom ostavštinom u Mallinovoj 27. Sa svrhom štovanja lika i djela Augusta Šenoe te njegove obitelji, osnovana je udruga Svi naši Šenoe. Kako navodne na mrežnoj stranici Udruge, ista je osnovana s „ciljem upoznavanja javnosti s djelovanjem Augusta Šenoe i članova obitelji Šenoa kroz četiri generacije življenja u Zagrebu kako ih se ne bi zaboravilo i kako bi njihova ostavština ostala sačuvana, restaurirana, konzervirana, digitalizirana za današnju generaciju i buduća pokoljenja“.⁴¹

Ivanina kuća bajke (Ogulin, Hrvatska)

Jedinstven u svijetu multimedijalni i interaktivni centar za posjetitelje slavi stvaralaštvo Ivane Brlić Mažuranić i čudesan svijet bajki. Brlić Mažuranić rođena je u Ogulinu 1874. zbog čega je Centar i dobio naziv Ivanina kuća bajke. Kuća se sastoji od multimedijalnog stalnog postava, knjižnice, multifunkcionalne dvorane za susrete i radionice te suvenirnice. Osim toga, razvija i svoju izdavačku djelatnost te se bavi organizacijom kreativnih edukativnih programa iz područja pripovijedanja, literarnog i

⁴¹ Mrežna stranica Udruge Svi naši Šenoe <https://kuca.senoa.eu/udruga-svi-nasi-senoe> (pristupljeno 31. 8. 2021.)

likovnog izraza, filma, predstavljačkih i primijenjenih umjetnosti i dizajna, namijenjenima djeci i odraslima.⁴²

Slika 10 Ivanina kuća bajke

Izvor: Mrežna stranica upoznaj Hrvatsku, dostupno na poveznici <https://upoznajhrvatsku.com/ponuda/ivanina-kuca-bajki-ogulin> (pristupljeno 10. 9. 2021.)

Na službenoj mrežnoj stranici Ivanine kuće bajke navode sljedeće vrijednosti:

- Izvrsnost u kreativnosti i inovativnosti – posebno u kreiranju i osmišljavanju programa i muzeografskom interpretiranju baštine bajke;
- Znanje – rad se u prvom redu temelji na stjecanju i prenošenju znanja, ali i stalnom educiranju svih zaposlenika;
- Partnerstva i umrežavanja – potiču aktivna partnerstva i umrežavanja na nacionalnoj i europskoj razini kao temeljima razvoja kreativnosti, produbljivanja znanja i širenja stručnih i životnih vidokruga;
- Duh mjesta - svojim djelovanjem i u sinergiji s građanima, sudjeluju u prepoznavanju i prezentiranju specifičnog duha mjesta grada Ogulina.⁴³

Muzej pisaca (Edinburgh, Škotska)

⁴² Mrežna stranica Ivanine kuće bajki <https://www.ivaninakucabajke.hr/hr/> (pristupljeno 31. 08. 2021.)

⁴³ Ibid.

Ovaj muzej pisaca slavi tri velikana škotske književnosti, a to su: Robert Burns, Sir Walter Scott i Robert Louis Stevenson. Muzej se proteže na tri manje etaže, a izlaže portrete, raritetne knjige i osobne predmete trojice autora. Najvrjedniji eksponati su svakako Burnsov pisaći stroj. Tu je i gipsani odljev lubanje Roberta Burnsa, jedan od samo tri ikada napravljena.⁴⁴

Slika 11 Obilježje Muzeja pisaca u Edinburghu

Izvor: osobna arhiva

Književni muzej Austrijske nacionalne knjižnice (Beč, Austrija)

Književni muzej Austrijske nacionalne knjižnice predstavlja povijest austrijske književnosti od 18. stoljeća do danas. Neki od autora predstavljenih u Muzeju jesu: Johann Nestroy, Arthur Schnitzler, Franz Kafka, Ilse Aichinger, Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhard i Friederike Mayröcker. U svome postavu, Muzej se služi originalnim predmetima iz autorovih života kao i suvremenim interpretacijskim medijima. Muzej se nalazi na dvije etaže; prva od njih rezervirana je za javna predavanja i događaje i dio stalnog postava, na drugoj etaži nalazi se stalni postav dok je treća rezervirana za privremene izložbe.⁴⁵

⁴⁴ Mrežna stranica Muzeja pisaca u Edinburghu <https://www.edinburghmuseums.org.uk/venue/writers-museum> (pristupljeno 31. 08. 2021.)

⁴⁵ Službena mrežna stranica Bečke turističke zajednice <https://www.wien.info/en/sightseeing/museums-exhibitions/literature-museum-351084> (pristupljeno 31. 08. 2021.)

Državni književni muzej (Moskva, Rusija)

Državni muzej povijesti ruske književnosti ima bogatu i složenu povijest, a ideja za njegov osnutak dolazi davne 1903. Ipak, Muzej je osnovan tek 1934. spajanjem nekoliko kulturnih institucija: Središnjega muzeja beletristike, kritike i publicistike i Književnog muzeja biblioteke "V. I. Lenjin". Danas, muzejska zbirka broji više od pola milijuna eksponata, skladišnih jedinica. Upravo zbog toga, Državni muzej povijesti ruske književnosti ima nekoliko podružnica, a to su:

- Muzej F. M. Dostojevskog;
- Muzej A. P. Čehov;
- Kuća-muzej A. I. Herzena;
- Kuća-muzej M. Yu. Lermontova;
- Muzej- memorijalni stan A. N. Tolstoja;
- Muzej srebrnog doba;
- Kuća- Muzej M. M. Prishvina u selu Dunino;
- Kuća-muzej BL Pasternaka u Peredelkinu;
- Kuća-muzej K. I. Čukovskog u Peredelkinu;
- Informacijski i kulturni centar Muzej A. I. Solženjicina u Kislovodsku.⁴⁶

⁴⁶ Mrežna stranica Državnog muzeja povijesti ruske književnosti <https://www.goslitmuz.ru/museums/> (pristupljeno 31. 08. 2021.)

3. Književni turizam u gradu Šibeniku

Turističko tržište odlikuje dinamičnost i konkurentnost, a opstanak na tome tržištu uvelike je uvjetovan kontinuiranim praćenjem suvremenih trendova. Sve veća konkurencija smanjuje ustaljenu ponudu te iziskuje razvitak turističke ponude u kvalitativnom smislu, odnosno razvoj različitih turističkih proizvoda u mnogobrojnim specifičnim oblicima turizma, od kojih svakako dominira kulturni turizam, avanturistički, tematski i u posljednje vrijeme ekoturizam. Kulturni turizam u Europi također svakim danom sve više dobiva na važnosti, čemu pridonosi i pravovremeno identificiranje tržišnih niša s posebnim kulturnim interesima. Organiziranje raznih manifestacija i maštovito prezentiranje kulturnih vrijednosti pruža mogućnost da se na temelju kulturnih potencijala Europe kreira turizam doživljaja.⁴⁷

COVID-19 ugrozila je domaći i inozemni kulturni turizam, a posebno je pogodila sektor kulture odnosno kulturnih i kreativnih industrija. Premda je kulturni turizam složen pojam koji uključuje materijalnu i nematerijalnu baštinu, on sve više uključuje i izvedbene umjetnosti, film, modu, gastronomiju te aktivnosti lokalne zajednice. Reakcija kulturnog sektora na COVID-19 krizu bila je gotovo jednaka svugdje: digitalizacija sadržaja, kako u produkcijskom tako i u konzumacijskom smislu. Zbog izuzetno velikog gubitka prihoda u ovom sektoru, Republika Hrvatska mora pronaći funkcionalne mehanizme oporavka za kulturni sektor i aktere kulturnog turizma. U Europi je pokrenut niz aktivnosti s ciljem pomoći tom sektoru, a Culture Action Europe i European Cultural Foundation pokretači su najsveobuhvatnije takve inicijative kojoj je cilj upoznati Europsku komisiju s problemima s kojima se trenutno suočava veliki broj europskih kulturnih institucija.⁴⁸

Sve to ukazuje kako globalne situacije mogu utjecati na vrlo male lokalne zajednice, odnosno kako se turistički trendovi vrlo lako mogu promijeniti, ovisno o danim situacijama. Prema tome, razlikuju se sljedeće vrste trendova: globalni i lokalni, opći. Specifični, megatrendovi i mikrotrendovi te trendovi koje generira ponuda i potražnja.

⁴⁷ Alkier Radnić, R.: Turizam u Europskoj uniji, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2009., str. 119

⁴⁸ Vodanović Lukić, I., Lukić A. Small is beautiful and safe: Utjecaj pandemije COVID-19 na kulturni turizam, Covid 19 Prilika i prijetnja za hrvatski turizam, Institut za turizam, Zagreb, 2021. str. 68

Sve ih je potrebno identificirati i pratiti kako bi se, u slučaju krizne situacije, moglo pravovremeno reagirati. One najvažnije trendove najlakše je pratiti kada ih se razvrsta na brojčane i sadržajne pokazatelje, odnosno kvantitativne i kvalitativne vrijednosti.

Ipak, COVID-19 najveća je promjena i trauma koju je doživjelo hrvatsko turističko tržište nakon ratnog razdoblja u 90-ima te će oporavak svakako biti dug. S druge strane, ova kriza donijela je nekoliko novih trendova koja će obilježiti buduće razdoblje:

- Domaći turizam - veći broj stručnjaka predviđa rast broja domaćih putovanja na svjetskoj razini, a trenutna epidemiološka ograničenja dodatno pojačavaju želju za konzumacijom turističkih proizvoda.
- Beskontaktno gostoprimstvo – porasti će broj upotrebe digitalnih brava i digitalnih vodiča, a zbog poštivanja epidemioloških mjera odnosno ograničavanja broja kontakata. U tome smislu, važno je razvijati digitalni odnos sa svojim gostima – ostaviti kontakt telefon kako bi im se bilo na raspolaganju ili se pak može napraviti digitalni vodič o destinaciji kako bi se njome podrobnije upoznali još unutar svoje smještajne jedinice.
- Dulji boravci – upravo zbog sigurnosti boravka u destinaciji, dulji boravci će biti odabir većine gostiju koji su donedavno mijenjali nekoliko destinacija prilikom svojih godišnjih odmora. To znači da mjesta koja sada ostvaruju veći broj dužih boravaka sada moraju prilagoditi svoju ponudu, kvalitativno i kvantitativno.
- Bookiranje u zadnji čas (*last-minute*) – premda ovo nije novi trend, njegova je aktualnost veća nego ikad. Neizvjesnost koja vlada uslijed uvođenja novih mjera, testiranja i restrikcija ostavlja prostor za realizaciju unaprijed isplaniranih, ali neostvarenih, putovanja.
- Disperziranost turističke potražnje – gosti sve više idu u sigurne destinacije koje mogu biti manje poznate ili čak nerazvijene. To znači odmicanje od poznatih turističkih kompleksa što može dovesti do propasti poduzetnika u turizmu u njemu povezanih područja.
- Turizam 365 – s obzirom na sve veći rad od kuće koji omogućava brza i kratka putovanja u srednje udaljene turističke destinacije, cjelogodišnji turizam će uslijed eksternih pritisaka, radije nego internih destinacijskih napora, postati ostvariv.

- Pametni turizam – turizam koji podrazumijeva korištenje novih informatičkih tehnologija kako bi se poboljšalo turističko iskustvo svakako je novi post-krizni imperativ.⁴⁹

U Strategiji razvoja kulturnog turizma RH navode kako je „rast potražnje za kulturnim turizmom uvjetovan socio-demografskim promjenama, kao i promjenama životnog stila – većim stupnjem obrazovanja, porastom broja starijih stanovnika koji imaju izražen interes za kulturu, manjim interesom za odmorom sunca i mora te potragom za alternativnim aktivnostima te s manje slobodnog vremena koje se onda želi iskoristiti na kvalitetan način. Kako će se ovaj trend nastavljati u budućnosti, tako će rasti i potražnja za kulturnim turizmom.“⁵⁰

Grad Šibenik, Šibensko-kninska županija i Republika Hrvatska trenutno se nalaze u novom razvojnem ciklusu te nove strategije i planove djelovanja tek treba donijeti. Postojeće strategije i planovi bili su na snazi do 2020., a pretpostavljali su razvoj kulturnog turizma u Šibeniku (npr. *Strategija razvoja grada Šibenika, Kreiranje brenda Šibenika kao destinacije kulturnog turizma, Plan upravljanja kulturnim dobrima na lokalnoj i regionalnoj razini*).

Šibenik obiluje kulturnom baštinom, a kako bi postala dio turističke ponude ona mora biti valorizirana. Pod time se podrazumijeva organizirano stavljanje u turističku funkciju, odnosno tržišnu evaluaciju i ostvarenje prihoda. Osim toga, valorizacija uključuje i promociju, uključivanje u turističke itinerare, signalizaciju, pomno pripremljenu prezentaciju, organizaciju događanja te popratnih sadržaja temeljenih na elementima kulturne baštine.⁵¹ Noviji primjeri kvalitetne valorizacije kulturne baštine u Šibeniku obuhvaćaju tvrđavu sv. Mihovila, tvrđavu Barone, tvrđavu sv. Nikole koja je ujedno i pod UNESCO-voim zaštitom.

⁴⁹ Mrežna stranica Cimerfraj <https://www.cimerfraj.hr/ideje/trendovi-turizam-2021> (pristupljeno 20. 09. 2021.)

⁵⁰ Strategija razvoja kulturnog turizma <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/73.%20-%201.4.pdf> (pristupljeno 25. 07. 2021)

⁵¹ Projekt: revitalizacija tvrđave sv. Mihovila, Razvoj branda grada Šibenika kao prvorazredne destinacije kulturnog turizma <https://www.tvrdjava-kulture.hr/media/27653/kulturnibrandgradaibenika.pdf> (pristupljeno 27. 07. 2021.)

3.1. Književna baština Šibenika i mogućnosti valorizacije

Josip Lisac, hrvatski jezikoslovac, u svome radu *Šibenska jezična i književna baština*⁵² vrlo temeljito opisuje sve komponente i specifičnosti šibenskog govora i djela njegovih velikana. Lisac navodi da je šibenski govor pod utjecajem „doseljenih“ govora radije nego standardnog hrvatskog jezika, s obzirom da Šibenik novoštokavski ikavski grad, za razliku od ranije kada je bio čakavski.

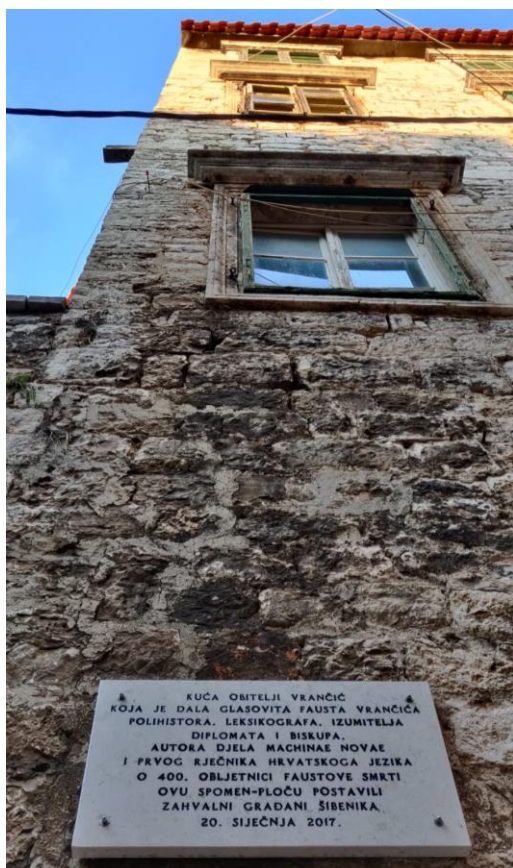
Prvi značajniji tekstovi su oni crkveni, primjerice *Šibenska molitva* za koju se je doznalo tek početkom 20. stoljeća premda je zapisana u drugoj polovici 14. stoljeća. Vrijednost *Šibenske molitve* je u tome što je to prvi hrvatski latinicom zapisani pjesnički tekst, a zapisao ju je fra Pavao Šibenčanin, kao i starohrvatsku pasionsku pjesmu *Cantilenu pro sabatho* i prozni teološki tekst *Božjih zapovijedi*.⁵³

Osim fra Pavlu Šibenčaninu velike zasluge se pripisuju i Jurju Šižgoriću, hrvatskom humanistu, koji je napisao prve pjesničke inkunabule u hrvatskoj književnosti pod nazivom *Tri knjige elegija i lirskih pjesama* te rasprava *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*. Još jedan veliki humanist i važna persona hrvatske povijesti 16. stoljeća je i Antun Vrančić; autor putopisa po istočnoeuropskim zemljama, pjesnik latinist, arheolog (rimski natpisi, u Ankari pronašao i objavio Augustov autobiografski spis *Res gestae divi Augusti*) i biograf (životopis P. Berislavića).⁵⁴ Brat Antuna Vrančića bio je Mihovil Vrančić, otac Fausta Vrančića koji je autor nekoliko znamenitih djela poput: *Machinae novae*, *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika*, *Život nekoliko izabranih divic*. Lisac navodi da je Faust Vrančić bio zaslužan za stvaranje današnjeg hrvatskog standardnog jezika te je prvi u svijetu tvrdio da je hrvatski jezik jedinstven među ostalim slavenskim jezicima. U 17. stoljeću u Šibeniku su djelovali Juraj Baraković, Jakov Armolušić i Ivan Tomko Mrnavić.

⁵² Lisac, J. *Šibenska jezična i književna baština*, Čakavska rič XLII br. 1-2, Književni krug Split, 2014.

⁵³ Lisac, J. *Šibenska jezična i književna baština*, Čakavska rič XLII br. 1-2, Književni krug Split, 2014.

⁵⁴ Vrančić, Antun. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65385>

Slika 12 Kuća obitelji Vrančić u Šibeniku

Izvor: osobna arhiva

18. stoljeće obilježio je rad fra Tome Babića koji je napisao jednu od najčitanijih hrvatskih knjiga toga vremena, *Cvita razlika mirisa duhovnoga*. Babić je značajan i kao gramatičar. Uz Babića, vrijedno je spomenuti i Andriju Kačića Miošića, autora *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga*. Tekst je ostvaren u prozi (koja dominira u prvome dijelu knjige) i stihu (koji prevladava u drugome dijelu).⁵⁵ Oba djela su tiskana u Veneciji i za vrijeme njegova života. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* jedno je od najobjavljenijih i najčitanijih knjiga 18. stoljeća čiji su čitatelji bili iz svih hrvatskih slojeva i krajeva. U seoskim sredinama služilo je kao početnica za učenje čitanja i pisanja, a usmeno prenošenje njegovih stihova bilo je posve uobičajeno.⁵⁶

Nikola Tommaseo dao je najveći doprinos u 19. stoljeću, a pisao je na latinskom, hrvatskom, francuskom i novogrčkom jeziku. Imao je široke interese, pa je stoga

⁵⁵Mrežna stranica Nacionalne i sveučilišne knjižnice <http://virtualna.nsk.hr/bugari/razgovor-ugodni-naroda-slovinskog/> (pristupljeno 5. 9. 2021.)

⁵⁶ Mrežna stranica Nacionalne i sveučilišne knjižnice <http://virtualna.nsk.hr/bugari/razgovor-ugodni-naroda-slovinskog/> (pristupljeno 5. 9. 2021.)

djelovao kao pjesnik i pripovjedač, filolog, kritičar i publicist, trajno zaokupljen problematikom obitelji, prirode, naroda, tradicije, povijesti i politike. Ivan Andrović napisao je prvu znanstvenu monografiju o Tommaseu na hrvatskom jeziku te svrstava Tommasea kao hrvatskog književnika. Andrović tvrdi da su Tommaseove *Iskrice* (knjiga lirskih proza na hrvatskom jeziku) jedinstveno djelo po svojoj tematici i stilu, a posebno je značajno jer je napisano za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda. Osim Tommasea, značajni su i Božidar Petranović i Simo Matavulj.

Doprinosi šibenskih autora u 20. stoljeću bili su brojni i značajni. Posebno se izdvajaju: Mate Milin, prvi šibenski romanopisac; Vinko Nikolić, pjesnik, urednik „Hrvatske revije“ i književni kritičar, posebno poznat po stihovima na šibenskom govoru.⁵⁷ Zatim Vjekoslav Kaleb koji je dobio nagradu Vladimir Nazor za životno djelo 1967. godine. Kaleb je ukupno napisao 57 novela i 3 romana, a većina se njegovih djela bavi životom u izoliranim područjima Dalmatinske zagore. Rame uz rame Kalebu stoji i Vesna Parun, velikanka hrvatskog pjesništva 20. stoljeća, najpoznatija po svojoj zbirci pjesama *Zore i vihori*. Mladen Bjažić poznati je šibenski prozaik i pjesnik, a najviše je prepoznat po svom istaknutom čakavskom pjesništvu. Rodom sa Žirja, najudaljenijeg otoka šibenskog arhipelaga, je majstor soneta Roko Dobra. Žirje se još može pohvaliti i Ivanom Dobrom Žirjaninom koji njeguje domaću čakavicu u svojoj poeziji.⁵⁸

Posebno mjesto u šibenskoj književnosti 20. stoljeća imaju Ivo Brešan i Arsen Dedić. Brešan se u književnosti javio pripovijetkama i esejima; prvi dramski tekst *Četiri podzemne rijeke* objavio je 1970., a punu afirmaciju donijela mu je predstava *Hamleta u selu Mrduša Donja*, praižvedena 1971. u zagrebačkom Teatru &TD, društvenokritička komedija zasnovana na poredbi Shakespeareova Hamleta sa zbiljom malena sela u Dalmatinskoj zagori.⁵⁹

Lisac dalje navodi da su se sustavnim proučavanjem šibenske povijesne, kulturne, književne i jezične baštine istakli don Krsto Stošić (1884-1944), Ante Šupuk (1912-2000), Slavo Grubišić (1926-1999), Mate Zorić, Ivo Livaković, s. Terezija Zemljić,

⁵⁷ Lisac, J. Šibenska jezična i književna baština, Čakavska rič XLII br. 1-2, Književni krug Split, 2014.

⁵⁸ Lisac, J. Šibenska jezična i književna baština, Čakavska rič XLII br. 1-2, Književni krug Split, 2014.

⁵⁹ Brešan, Ivo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9432>

Milivoj Zenić (1953-2011).⁶⁰ Među njih, svakako, treba uvrstiti i samog akademika Lisca koji se dugi niz godina bavi pitanjima šibenske lingvistike i kroatistike, o čemu govori i recentno objavljena knjiga *Šibenske i druge kroatističke teme*. Šibenik – Zadar: Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić” Šibenik, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2020. Navedena knjiga je monografija sastavljena od ranije objavljenih radova, a na ovaj je način dostupnija široj javnosti. Neke od tema zastupljenih u ovoj monografiji jesu lingvistika i književnost šibenskog područja, šibenska dionica hrvatske ćirilčne baštine, Faust Vrančić i Vinko Nikolić te različita lingvistička istraživanja i posvete autorima.

Materijalnu pokretnu i nepokretnu književnu baštinu čine rodne kuće, stanovi, spomen sobe, osobni uporabni predmeti autora, rukopisi i sama djela. Ona se mogu čuvati u specijaliziranim i nespecijaliziranim ustanovama i biti predstavljena na različite načine. Na području grada Šibenika otvorena je Spomen soba Ive Brešana (u foajeu HNK Šibenik) koja sadrži Brešanov pisaci stol, lampu, pisaci stroj, biblioteka i rukopisi koje je darovao Vinko Brešan, sin znamenitog Ive Brešana.

Sredinom 2021. otvorena je i Kuća umjetnosti Arsen koja nosi ime po velikom Arsenu Dediću, a upravljanje je dodijeljeno renomiranoj Javnoj ustanovi u kulturi Tvrđava kulture Šibenik. KUA je zapravo multifunkcionalna dvorana posebna po svom modularnom podu koji će odgovoriti na sve scenske i produkcijske zahtjeve. U Kući umjetnosti Arsen se smješta i njegov kutak koji će sadržavati njegove knjige, izdanja i rukopise, pianino i bistu. Upravo su prve kulturne aktivnosti u KUA-i bile posvećene velikom Arsenu.

⁶⁰ Lisac, J. Šibenska jezična i književna baština, Čakavska rič XLII br. 1-2, Književni krug Split, 2014.

Slika 13 Kuća umjetnosti Arsen

Izvor: osobna arhiva

Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik sadrži Zavičajnu zbirku u kojoj su pohranjene 51 novine i 5 časopisa koji su izlazili do konca 2. svjetskog rata.⁶¹ Ondje se čuva 668 naslova novina i časopisa sa skoro 100 000 svezaka. Većina građe je dobro očuvana, a kako bi se dodatno zaštitila i učinila dostupnijom javnosti, Knjižnica ih je digitalizirala i objavila na svojim mrežnim stranicama. Digitalizirane su sljedeće novine: „Bilten“, „Crveni barjak“, „Demokrat“, „Dijecezanski list“, „Dječji vjesnik“, „Fabrika i njiva“, „Glas“, „Glas malog puka“, „Glas naroda“, „Glas šibenskog kremenjaka“, „Hrvatska misao“, „Hrvatska Rieč“, „Hrvatski samobran“, „Jadranski samobran“, „Katolik“, „Marun“, „Naprednjak“, „Narodna straža“, „Narodna tribuna“, „Novo vrijeme“, „Objavitelj dalmatinski“, „Prava pučka sloboda“, „Primorski glas“, „Rešeto“, „Seljačka zvijezda“, „Smotra dalmatinska“, „Soča“, „Šibenski list“, „Tanburin“, „Učiteljski glas“, „Vijesti“, „Vodički glas“, „Vojni invalid“. Osim novina digitalizirani su i časopisi, a smatra se da je „Hrvatski dom“ najstariji šibenski časopis. U razdoblju između dva svjetska rata izlazila su i dva časopisa visokih dometa: „Kranjčević“, s podnaslovom „Književni omladinski mjesečnik“, i „Socijalna revija“, s podnaslovom „Mjesečnik za kulturu, ekonomiju i socijalnu politiku“, koja je ubrzo promijenila ime u „Kršćanski socijalistički list“.⁶² Digitalizirani časopisi jesu: „Hrvatski dom“, „Književnik“, „Kranjčević“, „Matoš“, „Naša mladost“, „Osvit“, „Schematismus cler“, „Šibenska revija“.

⁶¹ Mrežna stranica Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik <http://www.knjiznica-sibenik.hr/> (pristupljeno 5. 9. 2021.)

⁶² Ibid.

Osim hemeroteke, zbirke novina i časopisa, Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik, ondje se nalazi i Rara – zbirka rijetkosti koja sadrži uistinu rijetke i stare knjige među kojima se nalazi:

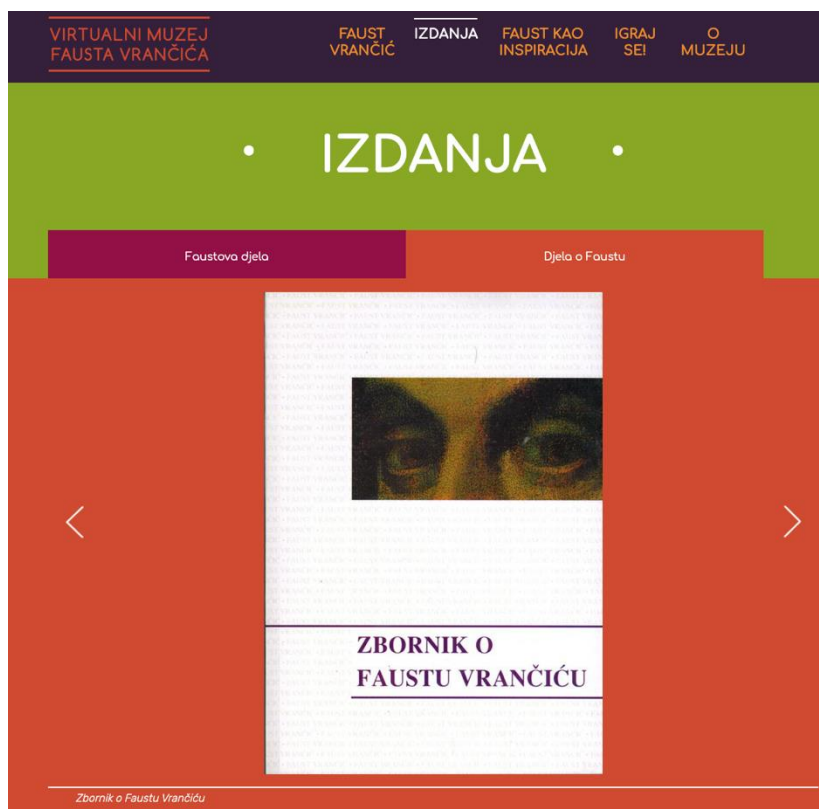
- primjerak prvoga tiskanog izdanja Šibenskoga statuta objavljenog 1608.;
- Šibenski statut s bilješkama Fausta Vrančića iz 16. st.;
- Dva govora autora Antuna Vrančića;
- Epigram Ivana Krstitelja Divnića u Šibenskom statutu.

Slika 14 Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" Šibenik

Izvor: osobna arhiva

Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik je 2017. godine, povodom 400. obljetnice smrti Fausta Vrančića, kreirala Virtualni muzej Fausta Vrančića (dostupan na sljedećoj poveznici: <http://faust.knjiznica-sibenik.hr/>). Kako je na poveznici navedeno, Muzej je prilog šibenske knjižnice boljem poznavanju Vrančićevih djela. U virtualnom Muzeju moguće je pronaći Faustova djela i djela o Faustu (digitalizirana, moguće je pregledavati građu), pronaći dječja likovna djela inspirirana Faustom, odigrati kviz i slagalicu te pregledati fotografsku građu koja konceptualizira Faustov život.

Slika 15 Virtualni muzej Fausta Vrančića

Izvor: slika zaslona mrežne stranice Virtualni muzej Fausta Vrančića, dostupno na: <http://faust.knjiznica-sibenik.hr/hr/izdanja/> (pristupljeno 10. 9. 2021.)

Na otoku Prviću nalazi se ljetnikovac i grobnica Fausta Vrančića, a 2012. godine je otvoren Memorijalni centar „Faust Vrančić“ koji je financiran iz pretpripravnih fondova EU. U Centru se može vidjeti različita književna građa: naslovna stranica djela *Život nekoliko izabranih divic*, stranice šibenskog statuta (Vrančićev kodeks br. 71), naslovna stranica *Rječnika pet najuglednijih europskih jezika*, prijepis oporuke Fausta Vrančića, osobna pisma i pjesme Fausta Vrančića na latinskom jeziku iz rukopisnog zbornika *Varia Dalmatica*.

Osim šibenske knjižnice, vrijednu zbirku čuva i Samostanska biblioteka sv. Frane. Ondje se nalaze 78 pergamena velikog formata, 93 pergamene maloga formata te 148 kodeksa i 161 inkunabula. Neki kodeksi i prvotisci uživaju međunarodnu znanstvenu pozornost te su često posuđivani za istraživanja i izložbe. Ipak, najzanimljivija je *Šibenska molitva* – jedan od najpoznatijih tekstova hrvatske

srednjovjekovne književnosti, poetski intoniran hvalospjev Gospi, zapisan rukom Pavla Šibenčanina, vjerojatno 80-ih godina 16. stoljeća.⁶³

U Muzeju grada Šibenika je i književna baština našla svoje mjesto. Tako se u centralnom dijelu prvoga kata može pronaći dio posvećen šibenskim humanistima: Antunu Vrančiću, Faustu Vrančiću, Martinu Kolunić Roti, Boži Bonifačiću, Horaciju Fortezza, Jurju Šižgoriću, Frani Divniću i drugima koji su dali velik doprinos humanizmu u svjetskim razmjerima. U MGS predstavljena su originalna djela, pretisci, a dio građe je predstavljen putem audio-vizualnih medija. Za razdoblje humanizma odgovoran je Kulturno-povijesni odjel Muzeja koji prikuplja, obrađuje i čuva muzejsku građu te kreira i obnavlja izložbenu prezentaciju.

Na otoku koralja i ujedno rodnome otoku Vesne Parun, Zlarinu, smjestila se njezina spomen soba, svečano otvorena 2012. godine. Izložena građa vezana je za njezin život i rad, to su primjeri rukopisa i tiskana izdanja, osobni predmeti i fotografije. Veći dio njezine ostavštine i stvaralačkog opusa čuva se u Hrvatskom državnom arhivu i NSK.

3.2. Pregled dosadašnjih ostvarenja u razvoju književnog turizma

U recentnom razdoblju, turistička ponuda RH sve više uključuje baštinske institucije te ih povezuje u različite pakete ulaznica. Međutim, primjeri koji uključuju književnu baštinu su radije iznimka negoli pravilo. Vrijednost i potencijal književne baštine još su uvijek nedovoljno prepoznati, a na lokalnim je zajednicama da kreiraju kulturne akcije koje mogu dovesti do sustavnijeg razvoja književnog turizma.

S obzirom na bogatstvo i važnost književne baštine u Hrvatskoj, a posebice u Šibeniku, razvoj kulturno-turističkih proizvoda u tome segmentu postaje nužnost koja neće služiti samo stranim posjetiteljima već i lokalnim za informativne i edukativne svrhe. Međutim, problem je književnog turizma i povezanog mu kulturnog sektora što ne postoji dovoljno informacija i prilika koje bi rasvijetlile benefite razvoja ovakve turističke niše.

⁶³Roščić, N. M. Samostan i crkva sv. Frane u Šibeniku, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik, Šibenik, 2015.

Tome u prilog govori i činjenica da književni turizam nije sastavni dio niti jedne strategije razvoja turizma ili akcijskog plana. Naravno, lokalne, regionalne i nacionalne strategije se u velikoj mjeri bave kulturnim i kreativnim turizmom, ali se u prvi plan stavljaju posjeti povijesnim lokalitetima, narodna kultura i gastronomija kao dio nematerijalne kulturne baštine. Trenutno je u tijeku prikupljanje podataka za Istraživanje stavova o turizmu u okviru izrade Strategije razvoja održivog turizma do 2030. godine. Ministarstvo turizma i sporta na svojim je mrežnim stranicama⁶⁴ navelo da je metoda izrade Strategije participativna i da se u nju može uključiti velik broj zainteresiranih dionika što će omogućiti koordiniran pristup razvoju održivog turizma. Pozdravlja se odluka nadležnog Ministarstva da uvažava nove pristupe menadžmentu, posebice u segmentu participativnog upravljanja prilikom kreiranja novih razvojnih dokumenata. Na taj će se način steći bolji uvid u potrebe i očekivanja dionika realnog turističkog sektora.

Republika Hrvatska i njezine regionalne i lokalne uprave se trenutno nalaze na početku novog razvojnog ciklusa te se dokumenti koji će dodatno poduprijeti taj razvoj tek kreiraju. Šibenik i Šibensko-kninska županija se do trenutka donošenja novih strateških dokumenata vode Master planom turizma ŠKŽ do 2020. godine i Strategijom razvoja inovativnog turizma grada Šibenika do 2020. Temelj navedenih dokumenata predstavlja Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. U navedenim se dokumentima književna baština i mogućnosti njezine valorizacije ne spominju.

Međutim, od trenutka pisanja navedenih dokumenata do danas na području grada Šibenika u segmentu književnosti, odnosno književnog turizma, učinjeno je mnogo, a posebno je ohrabrujuće što su kulturne akcije imale potporu Grada Šibenika, Turističke zajednice grada Šibenika i kulturnih institucija poput Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik, JU u kulturi Tvrđava kulture Šibenik i HNK Šibenik. Pohvalno je što kulturne i turističke organizacije surađuju međusobno i s civilnim sektorom. To ukazuje na činjenicu da se pozitivno vrednuju organizacijski napori i kvaliteta kulturnih akcija u domeni književnosti.

⁶⁴ Mrežna stranica Ministarstva turizma i sporta <https://mint.gov.hr/strategija-razvoja-odrzivog-turizma-do-2030-godine/11411> (pristupljeno 7. 9. 2021.)

Važnu ulogu u kreiranju kulturnih sadržaja u domeni književnosti ima Kulturna udruga Fotopoetika koja organizira posjete Bookmobila (pokretne knjižare) mjestima u ŠKŽ i ostatku Hrvatske bez knjižnica. Na području grada Šibenika postavili su tri otvorene knjižnice za slobodno korištenje (u centru grada, na Jadriji i u tzv. parku Rasadnik). Ista udruga organizira i Sajmich – sajam riječi, ritma i druženja koji je od razmjene rabljenih knjiga postao mini sajam knjige jer uključuje promocije knjiga i književnika, čitanje poezije, ali i glazbeni program. Ista udruga ove je godine organizirala i prvu pjesničku rezidenciju Vesna Parun na Zlarinu, a bila je namijenjena za hrvatske pjesnike i pjesnikinje koji su do sada objavili barem jednu zbirku poezije. Rezidencija je uključivala boravak na Zlarinu, posjet lokalitetima unutar ŠKŽ i najmanje jedno javno događanje. Za prvu rezidenciju odabrana je pjesnikinja Andrijana Kos Lajtman, izvanredna je profesorica na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je nositeljica različitih kolegija iz hrvatske i svjetske književnosti.

Slika 16 Otvorena knjižnica Faust – Libri

Izvor: osobna arhiva

Središnju ulogu u promociji književnosti ima i već spomenuta Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik kroz svoje kulturne i edukativne aktivnosti, izdavačku djelatnost te digitalizaciju starih šibenskih novina. U 2020. godini Knjižnica je provela i 9 natječaja likovno-literarnog karaktera za djecu i mlade, dok su dva natječaja isključivo literarnog karaktera i namijenjena odraslima. Prvi od njih je KušIn, natječaj za najbolju neobjavljenu kratku priču na temu Šibenika i natječaj za najbolji neobjavljeni haiku. Najbolje priče i najbolje haiku Knjižnica objavi na svojim mrežnim stranicama u „Literarnom kutku“, u koji je još uvršteno i sedam priča polaznika radionice kreativnog pisanja u Knjižnici.⁶⁵ Osim navedenog, u 2020. godini Knjižnica je osnovala i Klub čitatelja koji je do zaključenja Godišnjeg izvješća brojao 10 članica, a odlučeno je da se čita po jedna knjiga mjesečno. Gradska knjižnica partner je i mnogim projektima, u 2020. to su bili „Zelena knjižnica, „Živjeti zdravo“, „C-Change“, „Šibenik, grad književnosti“, „STEM revolucija se nastavlja: knjižnice!“. Gradska je knjižnica važan dio kulturnog života Šibenika i svojim se radom i programom ističe po kvaliteti te kulturno odgaja generacije Šibenčana.

Ove godine će biti i prva godina Međunarodnog festivala suvremene književnosti ŠKURE koji se odvija 9. – 11. rujna 2021. Prva godina festivala okuplja 23 autora iz zemlje i inozemstva (Bosna i Hercegovina, Srbija, Francuska, Bjelorusija) te sadrži izložbu, radionice, predstavljanje autora i knjiga, performanse i tematske tribine. Također, festival je pokrenuo i Književnu nagradu Stjepan Gulin za najbolju pjesničku zbirku objavljenu prvi put na području regije, a ukupno je pristiglo 67 knjiga od kojih je 5 ušlo u finale. Dodjeljivanje nagrade održati će se posljednjeg dana festivala. Festival književnosti došao je u Šibenik u pravom trenutku jer se akumulirani organizacijski naponi u povećanju vidljivosti i isticanju vrijednosti književne baštine počinju više zamjećivati. Sve to potiče razvoj lokalne zajednice i brendira Šibenik kao grad književnosti u partnerskim zemljama i gradovima. Važno je da se festivali književnosti decentraliziraju, a promocijske aktivnosti usmjere ka emitivnim tržištima koji konzumiraju kulturno-turističke proizvode ove vrste. U tome smislu, bilo bi korisno napraviti *benchmarking* analizu s ostalim festivalima i gradovima književnosti u svijetu te se pozicionirati u odnosu na njih. Festival ŠKURE ima potencijal postati renomirani festival književnosti u Hrvatskoj kao što je Međunarodni festival knjiga u Edinburghu u

⁶⁵ Izvješće o radu Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik za 2020. godinu, dostupno na mrežnim stranicama Knjižnice <http://www.knjiznica-sibenik.hr/> (pristupljeno 7. 9. 2021.)

Škotskoj. Dugotrajnost i kvaliteta programa uz međunarodnu dimenziju privlači ne samo uži krug zainteresirane opće i akademske javnosti, već mijenja mišljenja i stavove te privlači novu publiku.

Klub Azimut žila je kucavica kulturnog života Šibenčana. Ondje se periodično organizira kviz znanja koji je često tematskog sadržaja. Jedan od njih bio je i Knjiz, natjecanje - kviz iz književnosti. Osim navedenog, Azimut ugošćuje i Festival putnika koji svake godine predstavlja objavljene putopise te mnoge druge kulturne programe u vlastitoj i drugoj organizaciji koji imaju predznak književnosti.

Ideja za projekt Šibenik – grad književnosti došla je na samoj nastavi nekolicine kolegija na studiju Kulture i turizma na Fakultetu za interdisciplinarnu, talijanske i kulturološke studije. Kasnije je ideja pretočena u istoimeni projekt koji je dobio sredstva Europskih snaga solidarnosti Europske unije, pod aktivnost Projekti solidarnosti. Sam projekt trajao je šest mjeseci, od kolovoza 2020. do kraja siječnja 2021. godine te je postigao znatan uspjeh u samoj lokalnoj zajednici i šire. Projekt je prijavila neformalna skupina mladih sastavljena od mladih Šibenčana koji su svojim kompetencijama pokrivali sva ključna područja djelovanja. Projekt se je realizirao u suradnji s Gradskom knjižnicom „Juraj Šižgorić“ Šibenik i Kulturnom udrugom Fotopoetika, koje djeluju dugi niz godina na kulturnoj sceni grada Šibenika i svojim kontinuiranim radom podižu brojnost i kvalitetu kulturno-književnih događanja i akcija.

Slika 17 Logo projekta "Šibenik, grad književnosti"

Izvor: osobna arhiva

S obzirom da je većinu trajanja projekta bio *lockdown*, neke aktivnosti nisu bile provedene kao što je bilo planirano, ali je sve iskomunicirano s nadležnom Agencijom za mobilnost i programe Europske unije koji su prihvatili izmijenjene aktivnosti. To se uglavnom ogledalo u promijenjenom načinu provedbe – odnosno prelazak iz fizičkog u virtualni prostor. To je u provedbi donijelo i nekoliko problema, u prvome redu pronalazak publike za online radionice kritičkog čitanja, s obzirom da smo inicijalno trebali doći do publike putem svojih partnera i u čijim se prostorijama ta aktivnost trebala održati.

Ukupno realizirane aktivnosti jesu: predstavljanje projekta, panel rasprava na temu odnosa grada i književnosti na kojoj su sudjelovali ravnatelj Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik Vilijam Lakić, dr. sc. Dijana Mikšić Labura, prof. dr. sc. Ivan J. Bošković i prevoditelj te književni kritičar Pero Mioč, književno gostovanje Aljoše Vukovića i Maje Klarić, radionice kritičkog čitanja, izrada murala s likom Ive Brešana koji je bio središnja figura prvog izdanja projekta (mural je izradio umjetnik Marko Svraka), komemoracija za Brešana te donacija otvorenih knjižnica dječjim vrtićima na području grada Šibenika.

Slika 18 Mural s likom Ive Brešana, djelo Marka Svrake

Izvor: osobna arhiva

Sve navedeno su projekti i akcije malog do srednjeg utjecaja koji, jednom akumulirani, tvore ključne pretpostavke za razvoj književnog turizma koji se u Šibeniku već

manifestira. Ovo pokazuje da grad Šibenik ima razvijenu publiku i institucionalnu mrežu suradnje koja nadilazi granice kulturnog sektora, a da interes iz godine u godinu sve više raste. Upravo iz tog razloga je važno dokumentirati razvojne smjerove književnog turizma te ga uspostaviti na održivim temeljima koji će (g)raditi priču o Šibeniku kao gradu književnosti i uspješno ga aplicirati za UNESCO-vu istoimenu titulu. To bi učinilo Šibenik prvim gradom u Hrvatskoj koji je postao dio UNESCO-ve mreže kreativnih gradova uopće.

4. Prijedlog kulturno-turističkih proizvoda za razvoj književnog turizma u Šibeniku

Kako bi Šibenik mogao postati gradom književnosti? Odgovor na ovo pitanje nije samo jedan, a svaki može biti točan. U ovome poglavlju autorica će predstaviti svoje ključne ideje koje konceptualiziraju buduće razvojne perspektive književnog turizma u gradu Šibeniku.

Ideje se vežu uz sljedeća tri pojma: prostor, vrijeme, ljudi, od kojih sva tri djeluju zasebno, ali se međusobno ne isključuju. To se objašnjava sljedećim: prostor je javan i funkcionira kao mjesto susreta različitih kultura, generacija i mišljenja, on nosi svoja obilježja i značenja kroz antropologiju grada koja mora biti zabilježena i interpretirana kako ne bi bila zaboravljena. Prostor je u tome smislu, s lokalnom zajednicom, nositelj vrijednosti i prenosi poruke onima koji ih žele vidjeti i pročitati. Prostor, bez obzira bio on otvoren ili zatvoren, ima svoju fizičku i društvenu konstrukciju, slojeve koji moraju biti otkriveni. Vrijeme je nit ili lanac koji povezuje niz događaja bitnih za jednu sredinu. Vrijeme je knjiga u koju su uvezeni listovi, a priču na njima ispisujemo danas i čitamo sutra. U konačnici, ljudi su ti koji formiraju prostor i koriste vrijeme. Ljudi upisuju značenja u prostor u nekoj jedinici vremena, u nekom dijelu prošlosti ili sadašnjosti; čineći to vrijeme bitnim. U tome smislu, prostor, vrijeme i ljudi su u isto vrijeme i medij i medijator koji se nalazi između lokalne sredine i turista/ turizma.

Prostor

Društvena konstrukcija prostora važan je čimbenik kolektivne memorije. Jednom izgubljena kroz zaborav i manjak pisanih tragova gubi svoju vrijednost. Velikani su šetali Šibenikom, ondje živjeli, boravili, podučavali, pisali i stvarali. O nekima još uvijek postoji sjećanje, o nekima naizgled ne. Da Šibenik pamti valjalo bi iskazati kroz umjetnost u javnom prostoru; kreirati skulpture književnika i postaviti ih na njima značajna mjesta. Primjerice, Ivo Brešan je živio u šibenskom naselju Šubićevac gdje je uobičavao šetati se među blokovima zgrada upisujući time značenja u taj prostor. Ondje bi se mogla postaviti njegova skulptura, po uzoru na skulpturu Antuna Gustava Matoša u Zagrebu izrađenu od strane Ivana Kožarića, hrvatskog suvremenog umjetnika Klupa je postavljena na Strossmayjerovo šetalištem, gdje je Matoš boravio i od čega je nedaleko živio, što je slučaj i s Brešanom u njegovom Šibeniku. Prostor,

u tome smislu, služi i kao mjesto inspiracije te se književni krajolik ubraja u vrstu književnih muzeja. Tu se pak može spomenuti i Zlarin, rodni otok Vesne Parun, odakle je crpila inspiraciju i motive.

Druga dimenzija su ulice koje u vrlo maloj mjeri nose imena književnika ili književnica. Dodjeljivanjem znakovitih imena ulicama dodatno se odaje počast književnim velikanima, a postavljanjem info ploče se informira opća javnost o bitnim stavkama života odabranog autora.

Sljedeća dimenzija prostora jesu naselja koja mogu biti pretvorena u naselja (kvartove) književnosti s manjim kulturnim aktivnostima. Na taj se način postiže prostorna disperzija kulturnih događanja odnosno decentralizacija, što pridonosi održivosti u segmentu nosivih kapaciteta. Književni kvartovi mogu nositi ime po nekom autoru, a njihov se prostor urediti kao dio nekog djela (npr. kroz oslikavanje zajedničkih i javnih prostora, postavljanje klupa koje dizajnom podsjećaju na knjigu ili pak postavljanje otvorenih knjižnica uz drugu čitalačku infrastrukturu). Književni kvartovi mogu biti nositelji manjih događanja kao što je festival *storytellinga* ili radionice kritičkog čitanja, kreativnog pisanja i drugo.

Vrijeme

Ono je definirano aktivnostima koje se provode u prostoru, intervalu koji je potreban za njihovo provođenje i intervalu koji slijedi nakon, a koji je pun javne memorije i medijskog izvještavanja o istima. Vrijeme također uključuje neki period književnosti, razdoblje života autora, vrijeme održavanja posvećenog događaja ili bilo koje druge manifestacije, ali vrijeme označava i slobodno vrijeme koje je publika odlučila iskoristiti u kulturne svrhe. U tome smislu, kao osnova za interpretaciju života i djela nekog autora može poslužiti i vrijeme te svi važni događaji koji su našli svoje mjesto u tome intervalu. Na taj se način šire teme i mogućnosti interpretacije, a publici se daje širi kontekst i poligon prema novim, vlastitim, istraživanjima.

Prema vremenu i njegovom sadržaju treba imati objektivan i racionalan pristup jer će se sve pogrešne i izmijenjene interpretacije naći pod povećalom javnosti. Ovo je posebno važno jer netočne informacije dovode do krivih mišljenja i potencijalno sukoba. Hrvatska, a pogotovo njezine manje sredine se i dalje suočavaju s tzv.

problematičnom baštinom koja postaje ugrožena. Ovdje ne spada samo baština iz prošlih vremena (to će reći sistema) na koju ovaj tekst može podsjećati, već i na zabranjene knjige i autore koji su u različitim državama bili uklonjeni s polica knjižnica i knjižara ili pak cenzurirani. Književna baština nadilazi nacionalne granice i postaje zajednička upravo zbog znanja, misli i ideja koji se iznjedre njezinim čitanjem. Iz toga razloga, književna baština ima svoj međunarodni karakter i uči nas da kroz vrijeme određeni događaji samo dodatno dobivaju na značaju, a na ljudima je da solidarno njeguju zajedničke vrijednosti.

Ljudi

Ljudi mogu biti lokalna zajednica, donositelji politika i odluka, partneri. Ljudi mogu biti posjetitelji, a mogu biti i turisti. Stranci i domaći. Ljudi su oni koji pišu i onima o kojima se piše. Ljudi mogu imati različite demografske karakteristike i interese, ali imaju jednu zajedničku stvar – da sudionički stvaraju iskustvo na određenom prostoru u određenom vremenu. Svojim djelovanjem ljudi mogu biti od ključne važnosti za prostor i vrijeme. U prostor upisuju značenja koja traju u nekom vremenskom intervalu. Ljudi su nositelji vrijednosti i odgovorni su za njihovo prenošenje iz generacije u generaciju.

Za potrebe ovog diplomskog rada, autorica je razradila književnu rutu unutar grada Šibenika koja sadrži postojeće kulturno-književne sadržaje, ali i one za koje postoji potencijalna mogućnost stvaranja.

Književna ruta: Umijeće pisanja u Šibeniku

Ruta će se moći konzumirati digitalno i usmeno. Digitalno putem aplikacije koja ima mapirana interesna područja i informacije o njima, a usmeno putem turističkog vodiča. Digitalna konzumacija namijenjena je individualnim posjetiteljima ili manjim grupama (do maksimalno 4 posjetitelja), a služi kao dodatni oslonac za snalaženje u prostoru. Svako interesno područje će u fizičkom prostoru biti označeno info tabelom i sadržavati podatke o sljedećem području, a aplikacija omogućava praćenje lokacije i automatsko preusmjeravanje ka sljedećoj. Turistički vodič voditi će grupe po interesnim područjima unutar centra grada, a svoju vizualnu i usmenu prezentaciju prilagoditi na način da odgovora određenom vremenu na koje se referira.

Ruta je zamišljena kao jedan proizvod koji uključuje nekoliko područja za koja može kupiti pojedinačnu ili skupnu kartu. Neka interesna područja su otvorena za javnost

što će se jasno komunicirati javnosti, dok će druga biti zatvorenog tipa i za njih je potrebna ulaznica. Ukoliko posjetitelj obiđe sva mjesta na ruti, na posljednjem će mu se mjestu (gdje postoji ljudski faktor) dodijeliti nagrada koja će djelovati kao memorabilija na nesvakidašnje iskustvo Umijeća pisanja u Šibeniku. Ta memorabilija može biti bilježnica, naliv pero, knjiga, šalica ili čak kava koja na sebi nosi sastavni dio vizualnog identiteta rute.

Postojeći kulturni resursi koji će biti uključeni u rutu: označena rodna kuća Fausta Vrančića, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik, Knjižnica crkve sv. Frane, Spomen soba Ive Brešana u HNK Šibenik, Kuća umjetnosti Arsen, Memorijalni centar „Faust Vrančić“ na Prviću, KUD Koralj s ostavštinom Vesne Parun na Zlarinu, označena kuća Roke Dobre na Žirju, otvorene knjižnice u Šibeniku (centar, Vidici, Jadrija).

Potencijalni kulturni resursi: književni kvart Šubićevac s Ivom Brešanom kao glavnom okosnicom (uređenje javnih prostora po temama iz njegovih radova i postavljanje skulpture na šetnici gdje se običavao kretati); Klub-knjižara Fabula (koja bi djelovala u Zagrebačkoj ulici u praznom gradskom prostoru, nedaleko od JU NP Krka. Klub bi bio podružnica Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik i djelovao po principu otvorene knjižnice sa svojom građom, a ugošćivao bi novoosnovani klub čitatelja i odabrane autore prilikom predstavljanja novih knjiga. Posebnost ovog prostora je intimna atmosfera i ugođaj koji se stvara u neformalnom okruženju); Ekomuzej književni krajolik Vesne Parun na Zlarinu (muzej na otvorenom koji bi ujedno i uključivao manji književni muzej posvećen isključivo Parun, a sadržavao bi i manje zajedničke i osobne prostore za buduće književne rezidencije. Ono što je značajno za Ekomuzej književni krajolik Vesne Parun jest taj što sadrži sve opće i posebne karakteristike književnog mjesta – pozicioniran je na atraktivnoj lokaciji, dio je itinerera, sadrži dodatne usluge te ima poveznicu s autoricom, mjestom radnje i emocijama).

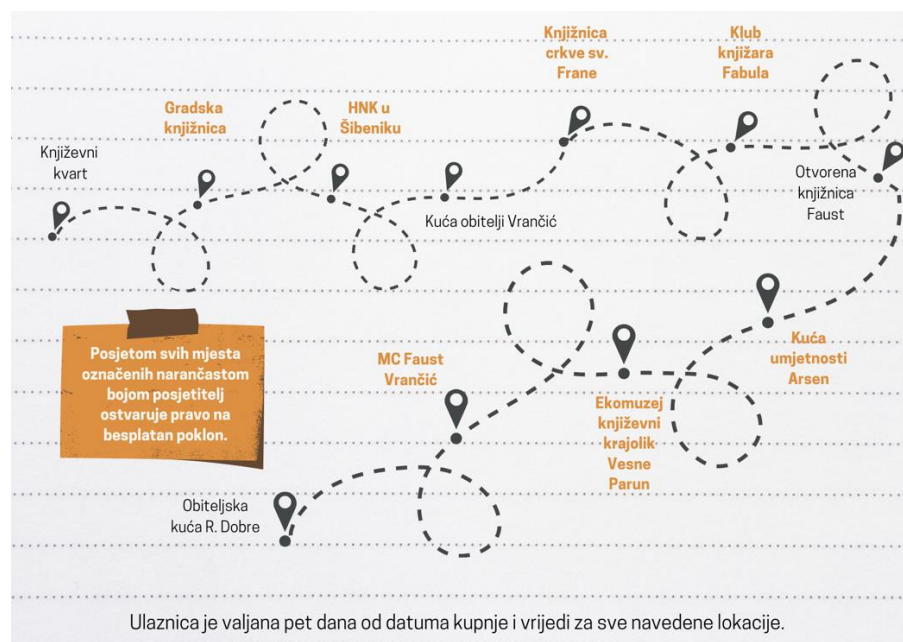
Navedeni potencijalni kulturni resursi mogli bi se financirati iz Europskih fondova (primjerice Europskih strukturnih i investicijskih fondova) jednom kada se otvore natječaji iz novog proračunskog/ financijskog razdoblja Europske unije. Glavni nositelji projekata bili bi Grad Šibenik s partnerima: gradskom knjižnicom, KUD-om Koralj, Muzejom grada Šibenika, ali i Nacionalnom sveučilišnom knjižnicom i Hrvatskim

državnim arhivom u Šibeniku i Zagrebu gdje je pohranjena vrijedna književna baština koja može poslužiti kao muzejski eksponati ili pak pomoći prilikom interpretaciji baštine korištenjem različitih medija, u prvome redu putem novih audio-vizualnih tehnologija koje su u većoj mjeri interaktivne s obzirom da su to novo-stare težnje muzeologije u Hrvatskoj.

Slika 19 Primjer prednje strane ulaznice

Izvor: obrada autorice

Slika 20 Primjer poleđinske strane ulaznice

Izvor: obrada autorice

S obzirom da financijska sredstva dodijeljena od strane Europske unije traju samo za vrijeme trajanja projekta, potrebno je osmisliti financijsku konstrukciju koja će biti održiva, a to se posebice odnosi na Ekomuzej književni krajolik Vesne Parun. Zato je potrebno uvesti plaćanje što će omogućiti pokrivanje osnovnih troškova i kreiranje novih programa. Predložena politika cijena izgleda ovako: odrasli 70 kn, djeca/ studenti/ nezaposleni/ umirovljenici 50 kn, obiteljska ulaznica do četiri člana 200 kn.

U konačnici, ruta bi sadržavala sljedeće (sagledano od sjevera prema jugu): Književni kvart Šubićevac, Gradsku knjižnicu „Juraj Šižgorić“ Šibenik, Spomen sobu Ive Brešana u kazalištu, knjižnicu crkve sv. Frane, rodnu kuću Fausta Vrančića, Klub-knjižaru Fabula, otvorenu knjižnicu u centru grada podno katedrale, Kuću umjetnosti Arsen, Ekomuzej književni krajolik Vesne Parun na Zlarinu, Memorijalni centar Fausta Vrančića na Prviću, kuća Roke Dobre na Žirju.

ZAKLJUČAK

Književni turizam u svjetskim razmjerima ima dugogodišnju tradiciju, posebice u anglosaksonskim zemljama. Dok se ranije u književni turizam ubrajalo tek posjećivanje rodni kuća ili grobova, danas književni turizam obuhvaća puno više, pa se tako govori o muzejima pisaca, muzejima nekog perioda književnosti ili pak eko-muzejima književnim krajolicima. Osnova za razvoj književnog turizma je književna baština, koja može biti materijalna i nematerijalna. Ona se čuva u specijaliziranim institucijama kao što su muzeji, knjižnice ili državni arhivi, ali i u ostalim ustanovama koje su na različite načine stekle književnu građu.

U gradu Šibeniku postoji nekoliko važnih kulturnih institucija koje čuvaju književnu baštinu, u prvome redu to je Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik, Knjižnica crkve sv. Frane, HNK u Šibeniku te nedavno otvorena Kuća umjetnosti Arsen. Grad Šibenik još uvijek nema instituciju koja bi na sistematizirani način objedinila svjetske dosege i važnost svojih autora, zbog čega je predloženo kreiranje književne rute Umijeće pisanja u Šibeniku.

Književne rute snažan su generator turističkih kretanja u postsezoni i predsezoni, a za lokalno stanovništvo predstavljaju dodatan izvor kulturnih događanja, znanja i prihoda. S druge strane, pridonose održivosti jer se do tada zaboravljena baština stavlja u funkciju turizma te služi generacijama koje dolaze.

POPIS LITERATURE

Popis knjiga

1. Alkier Radnić, R.: Turizam u Europskoj uniji, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2009.
2. Čavlek, N. et al. Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
3. Doxey, G. A causation theory of visitor-resident irritants: methodology and research inferences in the impact of tourism. In: Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Association. San Diego, California, 1975.
4. Dumbović-Bilušić, B. Krajolik kao kulturno nasljeđe, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 2015.
5. Hawkers, J. The Fourth Pillar of Sustainability, Culture's essential role in public planning, Cultural Development Network, Melbourne, 2001.
6. Hendrix, H. From Early Modern to Romantic Literary Tourism: a Diachronical Perspective. // Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture / Watson, N.J. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
7. Herbert, D.T. Heritage, Tourism and Society. London: Mansell Publishing, 1995.
8. Horvat, M. Klarić, V. (ur.) Upravljanje turističkim posjetima na tematskim kulturnim rutama, Ministarstvo turizma, Zagreb, 2012.
9. Ivanovic M., Cultural tourism, Juta academic publishing, Cape Town, South Africa, 2008.
10. Jelinčić, D. A Abeceda kulturnog turizma, Zagreb: Meandarmedia, 2008.
11. Mansfield, C. Researching Literary Tourism, Bideford, Shadows, 2015.
12. Richards G. (ed.). Cultural Tourism, Global and Local Perspectives. Routledge, 2007.
13. Roščić, N. M. Samostan i crkva sv. Frane u Šibeniku, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ Šibenik, Šibenik, 2015.
14. Throsby, D. The Economics of Cultural Policy, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

15. Watson, N.J. (ed.) *Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.

Popis članaka

1. Afrić Rakitovac K., Urošević, N. Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable Tourism, *Management*, 2017, vol. 12, issue 3.
2. Baćac, R. (ur.) *Istraživanje Kulturne rute: inovativni alat u razvoju i povećanju ataraktivnosti ruralnog područja*, Hrvatska udruga za turističke i kulturne rute „Tur kultur“, Zagreb, 2021.
3. Boccardi, G. *World Heritage and Sustainability: Concern for Social, Economic and Environmental Aspects within the Policies and Processes of the World Heritage Convention.* msc dissertation, ucl Bartlett School of the Built Environment, London, 2007.
4. Consideration on the definition of the setting and management protection measures for cultural routes, ICOMOS, Scientific Symposium, Xian, 2005.
5. ICOMOS, *Heritage at risk from tourism*, ICOMOS, World Report 2001-2002 on monuments and sites in danger, 2002.
6. Lisac, J. *Šibenska jezična i književna baština*, Čakavska rič XLII br. 1-2, Književni krug Split, 2014.
7. P. Teo, B. Yeoh, *Remaking Local Heritage*, *Annals of Tourism Research*, 1996.
8. Primorac, J. *Kulturno (održivi) razvoj i kulturna održivost u kontekstu globalne pandemije*, IRMO, Zagreb, 2021.
9. Projekt: revitalizacija tvrđave sv. Mihovila, *Razvoj branda grada Šibenika kao prvorazredne destinacije kulturnog turizma*
10. Radovanlija Mileusnić S. U potrazi za književnom baštinom u hrvatskim muzejima, *Muzeologija*, No. 43/44, 2006., Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb
11. Rudančić, A., Značaj i uloga destinacijskog menadžmenta, *Acta Economica Et Turistica*, Vol. 4 No. 1, 2018.
12. Ruiz Scarfuto R., *Literary Routes: Contributions to Natural/Cultural Heritage Tourism. How Landscape Transforms Literature and Tourism*, *AlmaTourism* Vol. 4, N. 8, 2013.

13. Smith, Y. Literary Tourism As a Developing Genre: South Africa's Potential, University of Pretoria, Pretoria, 2012.
14. Strepetova M., Exhibiting literature: The challenges of literary heritage's value in the museological context, *Tourism&Heritage Journal* / Vol.2 2020.
15. Study on Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness, COE. 2011.
16. Training Workshop, European Cemeteries Route, Barcelona 2011. <http://www.cemeteriesroute.eu/en/wp-content/uploads/ELEONORA-BERTI.pdf>
17. UNESCO, UNESCO Creative Cities Programme for Sustainable Development, UNESCO, Francuska, 2018.
18. Vijeće Europe 2016., 5–10. Council of Europe. 2015. Cultural Routes Management: From Theory to Practice. Strasbourg: Council of Europe. 2016. 'Draft European Cultural Heritage Strategy for the 21th Century.'
19. Vodanović Lukić, I., Lukić A. Small is beautiful and safe: Utjecaj pandemije COVID-19 na kulturni turizam, Covid 19 Prilika i prijetnja za hrvatski turizam, Institut za turizam, Zagreb, 2021.

Internetski izvori

1. Brešan, Ivo. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9432>
2. Izvešće o radu Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik za 2020. godinu, dostupno na mrežnim stranicama Knjižnice <http://www.knjiznica-sibenik.hr/> (pristupljeno 7. 9. 2021.)
3. Kulturne rute Vijeća Europe u EU makroregijama, Turistički katalog, Routes4U projekt <https://routes4u.culture-routes.net/products/wp-content/uploads/2020/07/croatian-web.pdf>
4. Ministarstvo kulture, Natječaj za proglašenje UNESCO kreativnog grada <https://min-kulture.gov.hr/natjecaji-16274/natjecaji-unesco-a/natjecaj-za-proglasenje-unesco-ova-kreativnog-grada-20720/20720> (pristupljeno 31. 07. 2021)

5. Mrežna stranica centra Jane Austen <https://janeausten.co.uk/> (pristupljeno 31. 08. 2021.)
6. Mrežna stranica Cimerfraj <https://www.cimerfraj.hr/ideje/trendovi-turizam-2021> (pristupljeno 20. 09. 2021.)
7. Mrežna stranica Državnog muzeja povijesti ruske književnosti <https://www.goslitmuz.ru/museums/> (pristupljeno 31. 08. 2021.)
8. Mrežna stranica Forum slavenkih kultura, Ruta spisateljica <https://www.fsk.si/hr/partnerstva/ruta-spisateljica/> (pristupljeno 31. 8. 2021.)
9. Mrežna stranica Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“ Šibenik <http://www.knjiznica-sibenik.hr/> (pristupljeno 5. 9. 2021.)
10. Mrežna stranica Ivanine kuće bajki <https://www.ivaninakucabajke.hr/hr/> (pristupljeno 31. 08. 2021.)
11. Mrežna stranica Kuće i muzeja Marka Twaina <https://marktwainhouse.org/> (pristupljeno 31. 08. 2021.)
12. Mrežna stranica Ministarstva turizma i sporta <https://mint.gov.hr/strategija-razvoja-odrzivog-turizma-do-2030-godine/11411> (pristupljeno 7. 9. 2021.)
13. Mrežna stranica Muzeja pisaca u Edinburghu <https://www.edinburghmuseums.org.uk/venue/writers-museum> (pristupljeno 31. 08. 2021.)
14. Mrežna stranica Nacionalne i sveučilišne knjižnice <http://virtualna.nsk.hr/bugari/razgovor-ugodni-naroda-slovinskog/> (pristupljeno 5. 9. 2021.)
15. Mrežna stranica Udruge Svi naši Šenoae <https://kuca.senoa.eu/udruga-svi-nasi-senoae> (pristupljeno 31. 8. 2021.)
16. Mrežna stranica UNESCO-a <http://www.unesco.org/new/en/santiago/culture/creative-industries/> (pristupljeno 27. 07. 2021.)
17. Službena mrežna stranica Bečke turističke zajednice <https://www.wien.info/en/sightseeing/museums-exhibitions/literature-museum-351084> (pristupljeno 31. 08. 2021.)
18. Vrančić, Antun. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65385>

POPIS SLIKA I TABLICA

Slika 1 Kuća F. Petrarce.....	7
Slika 2 Paradigma razvoja književnog turizma	10
Slika 3 Karakteristike destinacijskog menadžmenta	11
Slika 4 Četiri stupa održivog razvoja	15
Slika 5 Irridex	18
Slika 6 Logo Ljubljane kao UNESCO-vog grada književnosti.....	21
Slika 7 Izložba o Lordu Byronu i njegovom Don Juanu u Škotskoj nacionalnih knjižnici	22
Slika 8 Primjer izgleda pretraživača na portalu Književna baština u muzejima	24
Slika 9 Kulturna ruta Stopama Roberta Louisa Stevensona.....	28
Slika 10 Ivanina kuća bajke	31
Slika 11 Obilježje Muzeja pisaca u Edinburghu.....	32
Slika 13 Kuća obitelji Vrančić u Šibeniku.....	38
Slika 14 Kuća umjetnosti Arsen.....	41
Slika 15 Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" Šibenik.....	42
Slika 16 Virtualni muzej Fausta Vrančića	43
Slika 17 Otvorena knjižnica Faust – Libri	46
Slika 12 Logo projekta "Šibenik, grad književnosti"	48
Slika 18 Mural s likom Ive Brešana, djelo Marka Svrake.....	49
Slika 19 Primjer prednje strane ulaznice	55
Slika 20 Primjer poledinske strane ulaznice	55

SAŽETAK

U ovom su radu predstavljene značajke književnog turizma i potencijali razvoja u gradu Šibeniku. Polazeći od analize važnosti same književne baštine preko njezine sprege s turizmom, autorica je predložila nove načine valorizacije književne baštine grada Šibenika. To obuhvaća kreiranje književne rute koja se sastoji od postojećih kulturnih institucija, ali autorica ide i korak dalje te predlaže osnivanje novih. Svrha ovog rada je pridonijeti sistematiziranom pristupu planiranja razvoja književnog turizma u gradu Šibeniku s obzirom na sveukupne doprinose hrvatskoj i svjetskoj književnosti te potencijale razvoja turističkog tržišta u tom segmentu.

Ključne riječi: književni turizam, književna baština, valorizacija, književna ruta

ABSTRACT

This paper presents the features of literary tourism and development potentials in the city of Šibenik. Starting from the analysis of the importance of the literary heritage itself through its connection with tourism, the author will propose new ways of valorization of the literary heritage of the city of Šibenik. This includes creating a literary route that consists of existing cultural institutions, but the author goes a step further and proposes the establishment of new ones. The purpose of this paper is to contribute to a systematized approach to planning the development of literary tourism in the city of Šibenik with regard to the overall contributions to Croatian and world literature and the potential development of the tourism market in that segment.

Key words: literary tourism, literary heritage, valorisation, literary route